

С
ПІВЕЦЬ
БРАТЕРСТВА
НОВОГО

ПАНАС ЛИСЮК

СПІВЕЦЬ
БРАТЕРСТВА
НОВОГО

Лисюк П. П.
Співець
братерства нового
Товариство «Знання»
Української РСР
1966 р.
Т. П. — 1966 — поз. 51

ТОВАРИСТВО «ЗНАННЯ» УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Київ — 1966

У 1966 р. трудящі нашої країни відзначатимуть 110 років з дня народження і 50 років з дня смерті видатного українського письменника, вченого і громадського діяча І. Я. Франка.

У брошурі-лекції стисло розповідається про важкий, тернистий, але славний життєвий і творчий шлях, який пройшов великий Каменяр.

Автор показує І. Франка як прозаїка, поета, драматурга, дослідника, що у своїх творах закликав народні маси до революційних дій проти експлуататорського ладу, висловлював тверду віру в їх краще майбутнє, боровся за дружбу між народами.

Брошура розрахована на широке коло читачів.

Я думав про людське братерство нове
І думав, чи в світ воно швидко прийде?

І. Франко

В історії кожного народу є імена, які, мов яскраві зорі, крізь роки і століття світять людству своїм вічно невгасаючим світлом.

Генії не вмирають, їхнє слово, мов золоте жниво, буйно колоситься на тім безмежнім лану, ім'я якому культура і соціальний прогрес.

До таких геніальних постатей належить й Іван Франко, видатний прозаїк, поет, драматург, пристрасний публіцист, учений-мислитель, полум'яний борець проти експлуатації і гніту за людські права, за дружбу і братерство народів усього світу.

Як і його попередник Т. Шевченко, І. Франко вийшов з самих низів народу, з середовища віками гнобленого і принижованого трудового селянства. Однакова судилася їм доля, доля борців і співців, що кликали народ до боротьби проти експлуататорського ладу, за краще майбутнє.

Але часи були не однакові. І коли Шевченко у пристрасних думках-поезіях виливав свій біль про долю беззахисного кріпака, в гнівних посланнях вивергав громи на царів та панів неситих і закликав народ до сокири, тобто до селянської революції, то І. Франко уже пізнав силу робітничого колективу, мудрість марксистського вчення.

Ті іскри живого вогню, що впали на дно його душі ще в батьковій кузні, горіли в ньому все життя, надавали йому силу у нелегкій боротьбі за правду і рівність людей, за світле майбутнє трудящих.

* * *

Передгір'я Карпат. Квітучі долини, луки, дзвінкоголосі річки й задумливі ліси, що пнуться аж ген на високі па-

горби. То сям, то там розкидані вбогі села. Не покупи-лася тут природа на красу, та не розщедрилась доля на щастя для тих, хто живе в отих сумних, кособоких хати-нах, з маленькими підсліпуватими віконцями. Убогість. Лише панські фільварки величаються своєю красою і з погордою дивляться широкими зіницями вікон на почор-нілі солом'яні покрівлі, на вузьенькі смужечки селянських ланів, що строкатою ковдрою розкинулись за селом.

Отут, у цьому мальовничому куточку Східної Галичи-ни, в селі Нагуєвичі Дрогобицького повіту, 27 серпня 1856 р. у родині сільського коваля народився Іван Фран-ко. «По Підгір'ю села невеселі», — писав він пізніше в од-ному з віршів про свій рідний край.

Такою в той час була Галичина. Насильно відірвана від східноукраїнських земель і приєднана до Австро-Угор-щини, вона стала глухим і забитим закутом, напівколонією «кляптевої» монархії, її аграрним придатком.

Багата Галичина і на врожайні землі, і на ліси, й пасо-виська, а під землею родовища нафти й озокериту. Але всіма цими багатствами володіли австрійські й польські пани-поміщики, капіталісти.

Після революції 1848 р., яка широкою хвилею прокоти-лася по європейських країнах, в Галичині було скасовано кріпацтво. Вчорашні кріпаки стали «вільними» людьми, яких ніхто силоміць не гнав на панщину, але гнала їх лиха доля та злидні на заробітки, бо той маленький кляпчик поля, що дістався селянинові за великий викуп, не міг прогодувати сім'ю. Цілими валками йшли вони шукати заробітку і кращої долі до Борислава, де було знайдено нафтові родовища. Капіталістичні хижакі за безцінь ску-повували земельні ділянки, багаті на нафту й озокерит, і добували їх найпримітивнішим способом, руками тих учо-рашніх хлопів, яких гнала сюди нужда і нестатки. І в гли-боких ямах, в царстві задухи гинув не один злидар-робіт-ник чи селянин-заробітчанин, що мріяв трохи заробити і поліпшити своє газдівство (господарство), як співається в отій пісні:

Ой, піду я в Бориславку
Грошей заробляти...
Повернуся з Бориславки,
Буду газдувати.

Цісарський уряд не був зацікавлений у розвитку про-мисловості в Галичині з цілком зрозумілих причин: ослаб-

І. Я. Франко. Фото 1898 р.

лена економічно, вона легше піддавалася колонізації. Тому її політичне життя тут розвивалося мляво і було таким же відсталим, як і економіка всього краю. Австро-угорська імперія була тюрмою народів, які входили до неї, їх кривавим катом, на білому мундирі якого, за влучним висловом Герцена, «далеко видно було чорне тавро, випалене віковим прокляттям роду людського». Українські трудящі відчували на собі потрійний гніт: соціальний, національний та релігійний.

Одним з наслідків революції 1848 р. було те, що за конституцією 1867 р. Галичина дістала куду автономію. Виник законодавчий орган — Галицький сейм, утворюються буржуазні партії, закладаються наукові і культурні організації, розвивається буржуазна преса. Австрійський уряд не тільки дозволяє діяльність цих партій і культурно-освітніх організацій, що мали яскраво виражений проавстрійський характер, а й допомагає їм, щоб легше було задурманювати голови українських трудящих клерикальним і націоналістичним духом, душити їх визвольні прагнення.

У політичному, громадському і культурному житті Галичини до 70-х рр. ХІХ ст. панівне становище займали партії «москвофілів» і «народовців». Святоюрська (від імені собору св. Юри у Львові), або «москвофільська», партія була виразником інтересів найреакційнішої частини галицької буржуазії, її церковно-клерикальної верхівки. «Москвофіли», за визначенням В. І. Леніна, були агентурою російського царизму на західноукраїнських землях. Орієнтуючись на російську монархію, вони були дуже далекими від російського народу, так само як і українського, якого вони взагалі не вважали за народ. Називаючи себе прихильниками російського царя, вони в той же час плазували перед австрійським цісарем.

Відвертими реакціонерами були «москвофіли» і в галузі культури, зокрема літератури. Вони намагались насаджувати штучне «язичіє» — дивовижну суміш української, церковнослов'янської і російської мов, відгороджуючись тим самим від живих української і російської мов.

«Народовці», навпаки, всіляко підкреслювали те, що вони є єдиними виразниками і захисниками інтересів українського населення Галичини. Насправді ж вони виражали інтереси ліберальної націоналістичної буржуазії, яка орієнтувалась на австрійську монархію. «Народовці» так

само, як і «москвофіли», були ворогами прогресу і свободи, передової культури російського народу. У своїх численних періодичних виданнях — журналах і газетах — вони друкували статті, спрямовані проти найменших проявів революційно-визвольного руху. Цим визначалась й їх культурна програма. Вони всіляко проповідували національну замкненість, відрубність української літератури від російської, пропагували твори реакційних письменників, отруюючи читачів націоналістичним і шовіністичним дурманом. «Народовці» вважали себе ідейними противниками «москвофілів», вели з ними нескінченні суперечки про мову (так звана «азбучна війна»), про те, якою мовою треба правити в церквах і т. д., але особливих принципових розходжень між цими партіями не було. Незважаючи на зовнішню відмінність, обидві вони були однаково ворожі справжнім інтересам трудящих.

І. Франко у статті «Критичні письма о галицькій інтелігенції» (1878 р.) писав, що різниця між цими двома партіями «чисто формальна», що справжньої різниці «в дійсності майже зовсім нема». Діяльність як «москвофілів», так і «народовців» була глибоко ворожою народним масам; вона перешкоджала розвиткові визвольного руху трудящих, боротьбі їх проти соціального і національного гніту.

Цілком зрозуміло, що й в літературному житті Галичини того періоду значне місце посідала реакційна література «народовців» і «москвофілів» (К. Климкович, І. Наумович, Б. Дідицький, І. Гушалевич та їм подібні). Про них пізніше І. Франко писав: «...Галицьке українофільство було так само романтичне (мається на увазі романтизм реакційний.— П. Л.), бо базувалося на фантазіях і мріях, так само було далеким від реального галицького люду, як і назадняцьке і аристократичне святоюрство» (тобто «москвофіли».— П. Л.). Виступали в Галичині письменники, літературні критики й демократичного напрямку (В. Навроцький, О. Терлецький), але питома вага їх творчості у загальному потоці «москвофільської» та «народовської» літератури була невелика.

У таких умовах довелося жити, боротися і творити Івану Яковичу Франку.

СИН КОВАЛЯ

Дитинство І. Франко провів у селі Нагуєвичі. Його батько Яків (або як звали його Яць), крім хліборобства, займався ще й ковальством і був неперевершеним майстром на всю округу.

Та не тільки цим славився сільський коваль, відомий він був й як доброгостинна людина. Тому й не дивно, що в його кузні, яка стояла край села, завжди збиралося багато селян з Нагуєвичів і з навколишніх сіл, як до своєрідного клубу. Часто там велись сердечні бесіди, то сумні, то веселі, приправлені гострим, соковитим гумором.

Селяни, що сходились до коваля Яця, не раз бачили мале хлоп'я, що сиділо мовчки в куточку, дивилося задумливо, як розлітаються рої золотих іскор, уважно слухало, про що говорять дорослі. Його дитяча душа, мов губка, вбирала оті нехитрі розмови, розповіді про важке життя бідних людей, про їхню гірку долю, яка була для них злою мачухою, про свавілля багатіїв.

Може, не все розумів хлопець з тих бесід, але серце його вже тоді сповнювалося жалем до нужденного хлопа, до виснажених нелюдською працею ріпників, і в його дитячій душі загорялися перші вогники ненависті до панів і попів, фабрикантів і чиновників, що привласнювали плоди праці бідних трударів.

В автобіографічному оповіданні-спогаді «Злісний Сидір» («З давніх споминок моєї молодості») аж геть пізніше І. Франко згадував: «Манили мене ті чужі лиця, непривичні, а приятні голоси, ті грубі, а щирі та добродушні сміхи, ті веселі та сумні оповідання, котрих так багато можна було наслухатися в татовій кузні».

У спадок від своїх батьків майбутній письменник дістав неоціненний скарб, що збагатив його на все життя. Не маєтки, не гроші, не лани — цього всього у них не було, а велике багатство душевне і любов до невсипучої праці.

Від свого батька — сільського коваля — малий Івась почув багато різних оповідань, притч, пісень, в яких, мов сонце в краплині води, відбилася народна мудрість, моральна краса трудящої людини.

Все життя згадував І. Франко свою матір — добру, чуйну і ніжну, яка заронила в його душу перші зерна народної пісні, любов до якої весь час жила в поетовому

серці. У вірші «Пісня і праця» І. Франко присвятив своїй матері такі задушевні і щирі рядки:

Пісне, моя ти сердечна дружино,
Серця відрада в дні горя і сліз,
З хати вітця, як єдинеє віно,
К тобі любов у життя я приніс.

Тямлю як нині: малим ще хлопчиною
В мамині пісні заслухався я:
Пісні ті стали красою єдиною
Бідного мого, тяжкого життя.—

Мамо, голубко! Зарана в могилі
Праця й недуга зложили тебе,
Пісня ж твоя в невмираючій силі
В мойому серці ясніє, живе.

Вчився малий Франко спочатку в початковій школі в сусідньому селі Ясениця Сільна, де жив його дядько по матері Павло Кульчицький, людина розумна і грамотна. Він багато допомагав своєму небожеві, і хлопець за два роки перебування в тій школі вивчився читати й писати по-українському, по-польському й по-німецькому, вивчив чотири арифметичні дії. А влітку на канікули Івась приїжджав додому, допомагав батькам в господарстві, пас гусей і худобу.

У 1864 р., коли Франкові минуло вісім років, батько віддав його до так званої нормальної школи при Василянському монастирі у Дрогобичі. Навесні 1865 р. помер його батько, а мати, щоб врятувати господарство, за яким були великі борги, скоро вийшла заміж за односельчанина Гриня Гаврилика — людину симпатичну, чесну і щирю, яку письменник потім згадував якнайкращими словами.

Василянська школа справила на хлопця гнітюче враження. Він потрапив зовсім в інший світ, ворожий і чужий йому: сірі холодні стіни, похмурі коридори і такі ж похмурі класи, а найголовніше — задушлива атмосфера, в якій проходило навчання.

У монастирській школі панували мертва схоластика і догматизм. Учні не стільки вчили наукам, скільки виховували в них дух покірності і віри в бога. Нескінченні бійки, отупляюче зубріння, погрози, глузування і відкрите презирство до хлопського сина — такої науки зазнав малий Івась у цій школі. Але тяга до навчання була настільки великою, що, незважаючи на всі ці знущання, в кінці року на шкільних екзаменах він одержав найкращі

оцінки і став першим учнем у класі. Цьому сприяло й те, що у Франка змалку була дуже добра пам'ять, любов до книги і впертість, з якою він оволодівав шкільними премудростями.

Про те, яке то було навчання, І. Франко розповів у своїх оповіданнях «Schönschreiben», «Олівець», «Отець гуморист», «Борис Граб», «Гірчичне зерно». Знущання з нього і з таких самих сільських дітей, як і він сам, викликало у вразливій душі хлопця обурення і ненависть до всякого насильства. Це були ті перші зерна, з яких виріс потім у майбутнього письменника гнівний протест проти гніту, знущань і тиранії. І ці перші дитячі враження залишились в серці письменника на все життя.

Жив Франко на квартирі у своєї далекої родички Кошицької, яка тримала столярну майстерню. Там він подружився з учнем столяра Яськом Романовським, з яким у святкові та недільні дні ходив на околиці Дрогобича, спостерігав нужденне життя робітників-ріпників і добувачів озокериту (земляного воску), про яких Франко так яскраво розповість потім у своїх творах. Допомогавав робітникам-столярам в їхній роботі.

У Дрогобицькій гімназії, куди І. Франко вступив після закінчення Василіанської школи в 1868 р., також панували схоластика, зубріння, невігластво більшості вчителів. Але, на щастя, там були й такі педагоги, як, скажімо, Е. Турчинський і Е. Гіккель, які виховували в своїх учнів любов до книги, до науки.

У гімназії на І. Франка теж спочатку не звернули уваги. В автобіографічному листі до М. Драгоманова від 26 квітня 1890 р. він пише: «В гімназії повторилось зі мною те саме, що у василіан. Зразу ніхто мене не знав, і весь перший курс я сидів у «ослячій лавці» в самім куті та пальцями довбав діри в стіні — і раптом дістав другу локацію (локації — місця в класі залежно як хто вчився. Отже, Франко вийшов на друге місце.— П. Л.) і так ішов через цілу гімназію другим, третім або першим. Науки шкільної я не любив, то ж, звичайно, інші побивали мене пильністю і акуратністю, навіть такі, котрі без мене не могли зробити письменною задачі або вияснити труднішого місця в німецькім, латинськім або грецькім творі».

Наука давалася І. Франкові легко. Лекцію з історії, наприклад, яку вчитель викладав протягом цілої години, він міг повторити майже слово в слово.

І. Франко в дитинстві. Фото 1870 р.

Маючи гострий і допитливий розум, І. Франко головну увагу віддає самоосвіті. Він жадібно читає твори В. Шекспіра, О. Пушкіна, Й. Гете, Д. Байрона, Г. Гейне, Ф. Шіллера, А. Міцкевича, Ю. Словацького, Ю. Красінського. Тут, у стінах гімназії, І. Франко вперше познайомився з творами Т. Шевченка. Цікавий такий факт. Позичивши у вчителя української мови І. Верхратського «Кобзар» Т. Шевченка, І. Франко вивчив майже усього його напам'ять (це було в п'ятому класі). З того часу пристрасне революційне слово Т. Шевченка служило І. Франкові тим взірцем, на який він завжди рівнявся у своїй громадсько-політичній діяльності і творчості.

Наскільки серйозно і глибоко займався юний Франко самоосвітою, свідчить уже те, що з п'ятого класу і до моменту закінчення гімназії він мав власну бібліотеку, в якій налічувалось п'ятсот томів. Цією бібліотекою користувався не тільки він один, а й його товариші. Вони сходились до І. Франка, і хтось один з них читав уголос чергову книжку, а потім її обговорювали. Читання ці проходили, звичайно, де-небудь за містом на свіжому повітрі і кінчались «співом, що лунав широко понад сонним Дрогобичем».

Тут же, в гімназії, І. Франко познайомився і з українською літературою. Викладач української мови І. Верхратський, крім Шевченкового «Кобзаря», давав йому й інші українські видання, зокрема «Русалку Дністровую» і «Переяславську ніч» М. Костомарова.

На шкільні канікули І. Франко кожного літа приїжджав до рідних у Нагуєвичі, працював у полі, пас худобу, виконував інші роботи.

Незабаром нове горе спіткало І. Франка — померла гаряче любима ним мати, і він залишився круглим сиротою. Але його вітчим Гринь Гаврилик допомагав хлопцеві і робив усе, аби він продовжував учитися.

Рано виник у І. Франка інтерес до народної творчості. Він почав записувати українські народні пісні ще хлопчиком від своєї матері, а пізніше — від селян, робітників і ремісників. Ще навчаючись у гімназії, юнак мав понад вісімсот записів народних пісень і коломийок.

Любов до фольклору була для І. Франка важливою підвалиною його власної літературної творчості, яку він розпочав ще у Дрогобицькій гімназії. Там уже були свої

«відомі» поети Дмитро Вінцковський і Сидір Пасічинський, які вчилися в старших класах. За їх прикладом Франко теж почав писати вірші та оповідання.

У передмові до повісті «Петрії й Довбушуки» (Чернівці, 1913 р.) письменник згадує: «Ще від четвертого гімназійного класу в Дрогобичі я почав писати вірші за прикладом мого старшого товариша Ізидора Пасічинського. Перший мій вірш п. з. «Великдень» був присвячений пам'яті мого батька Якова Франка, що вмер опівночі великодньої суботи 1865 р. Другий вірш з описом зими, поданий як шкільна задача учителеві руської (тобто української.— П. Л.) мови був предметом критики того вчителя, Івана Верхратського, на годині руської мови».

Уже в шкільних вправах віршами і прозою (вони називалися задачами) були помітні неабиякі літературні здібності гімназиста І. Франка. І дуже важливо те, що для цих своїх вправ І. Франко брав не якісь абстрактні теми, а малював знайомі йому картини сільської природи, побуту селян, уболіваючи над їх долею. Там же, в гімназії, він написав польською мовою драматичний твір «Югурта», а німецькою — віршовану драматичну сцену «Ромул і Рем». Під впливом народнопоетичної творчості він пише свої перші драматичні твори «Три князі на один престол», «Славой і Хрудош», робить переклади із «Слова о полку Ігоревім», з «Краледвірського рукопису», з «Пісні про Нібелунгів», перекладає частину «Одіссеї». Все це, звичайно, обумовлювало розквіт таланту майбутнього письменника, розширювало його творчі горизонти, сприяло розквіту його оригінальної поезії.

У 1874 р. в третьому номері журналу «Друг», що його видавав у Львові студентський «Академічний кружок», був надрукований перший вірш І. Франка «Пісні народні». З цього часу молодий поет стає постійним автором журналу. Уже в цих віршах, що з'явилися на сторінках «Друга», незважаючи на їх художню невірність, яскраво вирізнялась та магістральна лінія, яка пройде потім через усю творчість поета: глибока любов до трудящих, до народної пісні.

До закінчення гімназії І. Франко написав уже багато творів, зокрема поетичних. В кінці 1874 і на початку 1875 р. він готує до друку першу свою збірку віршів. На початку 1875 р. І. Франко послав її у Львів, і вона вийшла там під назвою «Баяди и розказы». Серед віршів, що

ввійшли до цієї збірки, переважають романтичні поезії, в яких молодий поет малює образи далекого минулого («Святослав», «Хрест Чигиринський», «Князь Олег» та ін.) але, що дуже важливо, наголошує на героїчних моментах цього минулого, і тому ці твори, хоч і художньо ще недосконалі, підносили патріотичні мотиви, закликали любити свій край, свій народ. Чимало віршів мали абстрактно-романтичний характер, але в багатьох поезіях уже звучали соціальні ноти. В них молодий поет звертався до сучасного йому життя і показував його без усяких прикрас.

1875 рік був останнім роком перебування І. Франка в гімназії. Він з нетерпінням чекав закінчення свого гімназичного курсу, бо в душі давно вже плакав мрію — вступити до Львівського університету.

НА ПОРОЗІ ВЕЛИКОГО ЖИТТЯ

Мрія Франкова здійснилась. У тому ж 1875 р. він став студентом філософського факультету Львівського університету. Тоді там існували два студентські гуртки, які весь час ворогували між собою — згадуваний уже «Академічний кружок», який дотримувався «москвофільської» орієнтації, і «Дружній лихвар» — «народовського» напрямку. Вибір І. Франка припав на «Академічний кружок», але не тому, що він поділяв погляди його учасників і керівників (він спочатку й не мав ясної уяви про характер цих гуртків), а тому, що цей гурток видавав журнал «Друг», в якому вперше були надруковані його вірші.

Але дуже скоро І. Франко зрозумів, що йому не по дорозі ні з «москвофілами», ні з «народовцями», які були вірними слугами австро-угорської монархії. Ввійшовши до складу редакції журналу «Друг», І. Франко разом з своїми найближчими товаришами М. Павликом, І. Белеєм та іншими прогресивно настроєними студентами повів рішучу боротьбу проти «москвофілів», викривав їх реакційні погляди, відстоював право писати і друкувати твори українською мовою, а також рішуче виступав і проти націоналізму «народовців», зриваючи з них маску фальшивого народолюбства. Журнал «Друг», в якому ключові позиції зайняли І. Франко та його однодумці, дуже скоро пере-

І. Франко (в центрі) з друзями Я. Рощкевичем і М. Погорецьким. Фото 1875 р.

творився із органу «москвофільської» студентської молоді в бойовий орган групи молоді, яка стала на шлях справжнього служіння народові, на шлях революційної демократії.

І. Франко в цей час з захопленням читає твори демократичних російських письменників, особливо В. Белінського, М. Чернишевського, О. Герцена, Д. Писарева. Вони справили великий вплив на формування його революційно-демократичного світогляду і естетичних уподобань. Гнівна муза Т. Шевченка, твори якого запали в душу Франка ще в гімназії, також була тим горнилом, в якому гартувалася мужність молодого поета. Значний вплив на галицьку прогресивну інтелігенцію, в тому числі й на І. Франка, мали листи політичного емігранта — видатного історика, фольклориста, публіциста і літературного критика М. Драгоманова, в яких він закликав галицьку молодь глибоко вивчати передову російську і західноєвропейську літератури, наблизитися до народного життя, писати правду про тогочасну дійсність. І ці заклики не пройшли марно. Молодь, що згуртувалася навколо І. Франка, з запалом вивчала прогресивну російську і західноєвропейську літератури. В одному з своїх «Тюремних сонетів» поет так згадує про ті часи:

Колись в однім шановнім руськім домі,
В дні юності, в дні щастя і любові
Читали ми «Что делать?», і розмови
Ішли про часи будучі, невідомі.
(«Колись в однім шановнім руськім домі...»)

М. Павлик у листі до М. Драгоманова від 23 грудня 1876 р. писав: «Чудо — не Чернишевський: читав тепер його «Что делать?» Ну чудо! Треба його брати в «Друг»... Аж жити хочеться після Чернишевського...»

І. Франко разом з своїми соратниками дедалі активніше включається в громадсько-політичну боротьбу. Він знайомиться з творами К. Маркса і Ф. Енгельса, встановлює тісні зв'язки з російською і українською політичною еміграцією у Відні, Женеві, Цюриху, Парижі, бере участь у транспортуванні з-за кордону до Росії нелегальної революційної літератури. На сторінках журналу «Друг» все частіше з'являються статті, замітки, художні твори, в яких пропагуються соціалістичні ідеї.

Ще навчаючись у Дрогобицькій гімназії, І. Франко познайомився з багатьма робітниками бориславських нафтопромислів, а пізніше, будучи студентом, він часто приїздив

сюди, вів бесіди з ріпниками, вивчав умови їхньої праці в нафтових ямах і штольнях, приглядався до їхнього побуту. Зв'язок з робітничим рухом, знайомство з творами класиків марксизму, твори прогресивних російських і українських письменників, зокрема Шевченка, — все це було тим фундаментом, на якому швидко формувався революційно-демократичний світогляд І. Франка. Знайомство з життям і боротьбою робітників дало йому величезний матеріал для його художньої творчості.

1877 р. у журналі «Друг» І. Франко надрукував цикл оповідань під загальною назвою «Борислав», у яких змальовував правдиві картини з життя робітників бориславських нафтопромислів, їх виснажливу працю, зв'язчу експлуатацію капіталістами, показав процес пролетаризації біднішого селянства, яке нужда гнала на заробітки в Борислав, жадобу підприємців до величезних прибутків. У цих оповіданнях молодий письменник з великою викривальною силою показав атмосферу нафтової гарячки, що панувала тоді в Галичині, створив узагальнений образ суспільної задухи, в царстві якої гинуть десятки і сотні знелюднених робітників.

Нові мотиви з'явилися і в поетичній творчості І. Франка. В алегоричному вірші «Наймит», надрукованому 1876 р., він роздумує над долею українського народу, що мучиться в неволі, мов велетень, закутий у рабські пута, і висловлює непохитну віру в його краще майбутнє:

Він побідить, порве шкарлющі пересуду —
І вольний власний лан
Ти знов оратимеш — властивець свого труда,
І в власнім краю сам свій пан!

Головним завданням своєї творчості молодий поет ставить правдиве відображення сучасної йому дійсності. У заспіві до незакінченої поеми «Сон князя» (1877 р.) І. Франко висміює і рішуче засуджує сучасних йому поетів, які заявляли, що вони продовжують традиції Т. Шевченка, а насправді по-епігонському наслідували лише зовнішню форму його поезії. Ці поети підносили читачам солоденькі, сентиментальні ідилії з сільського життя, в яких не було навіть натяку на важке становище народу, або компонували твори, де ідеалізували далеке минуле. Та даремно «плем'я епігонів», як зневажливо називає І. Франко таких віршомазів, намагалося «визвать з кобзи давню пісню»,

бо її струни «були послухні тільки велета рукам!» Не со-лоденькі ідилії потрібні народові, а правдиве, бойове сло-во. Поет закликає:

Іншу пісню час почати,—
Не про море, про козацтво,
Не про пімсту, про могили,
Не про війни, не про кров!
А почати, браття, пісню
Про життя, котрим жиємо,
Про діла, котрі ділаєм,
І про працю, що нас жде;
Та почати, браття, пісню
Про пекуче людське горе,
Про нікчемність та злу волю
Тих, що мали б помагати...

Вже ці ранні твори переконливо показали, що молодий письменник остаточно став на шлях критичного реалізму, реалізму революційного, наступального характеру.

У цей час І. Франко виступає із своїми першими літературно-критичними статтями, які також засвідчили рішучий поворот молодого письменника до критичного реалізму, до революційно-демократичної ідеології. Дуже скоро І. Франко стає на чолі української прогресивної літературної критики, її натхненником і провідником.

На сторінках журналу «Друг», починаючи з 1876 р., І. Франко регулярно виступає з критичними статтями і рецензіями, в яких підносить актуальні питання тогочасної української літератури.

Головне, що обстоював І. Франко уже в ранніх своїх літературно-критичних виступах, було те, що література повинна правдиво відображати життя народу, висвітлювати наболілі проблеми сучасності. Це було дуже важливо, бо реакційні письменники і критики намагались доводити як своїми художніми творами, так і в критичних виступах протилежну точку зору: література, мовляв, не повинна втручатися в суспільне життя, а бути такою собі естетичною забавкою.

Уже в статті «Поезія і її становисько в наших временах», написаній у 1875 р., І. Франко підкреслює, що «тільки життя може розбудити в нас живий інтерес», бо «життя — то поезія, а поезія — то життя». Молодий критик наголошує на тому, що мистецтво і, зокрема, поезія — повинні «навчати нас любити людей такими, якими вони є»,

повинні розкривати глибини людської душі, спонукувати людину до активної діяльності.

У статті «Слівце критики» (1876) І. Франко критикує твори письменника-народовця К. Устияновича. У своїх історичних поемах, присвячених далеким часам Київської Русі, він не показав історичної дійсності, а змалював ідеальні картини князівсько-дружинного побуту. Тоді як життя ставило надзвичайно гострі соціальні проблеми, цей письменник замість того, щоб відгукнутися на них, милується старовиною, міфологією, архаїкою. Звернувшись до історичної теми, К. Устиянович профанував її, показав минуле у викривленому дзеркалі. Критикуючи поеми К. Устияновича, І. Франко вказує на відсутність у них глибокої ідеї, естетичного ідеалу, на байдужість до суспільних питань.

У другій статті, присвяченій цьому ж самому письменникові, І. Франко ставить питання ще гостріше, ще категоричніше, він говорить про те, що автор і в другому томі своїх творів уперто обминає сучасну йому дійсність з її болячками і вадами. Для письменника, який тікає в далеке минуле, ігноруючи важливі питання сучасного життя, підкреслює І. Франко, не може бути ніякого виправдання.

Аналогічні думки висловлює І. Франко і в своїх «Літературних письмах». Розглядаючи історичні твори іншого письменника — І. Пасічинського, які були пройняті консервативними, моралізаторськими тенденціями, критик викриває історичні побудови автора і особливо його намагання показати себе продовжувачем традицій Шевченка в жанрі історичної поеми. Коли, зазначає І. Франко, Шевченко у своїй поемі «Тарасова ніч» велику історичну подію «обробив так природно і поетично», то І. Пасічинський, який навіть назву взяв таку, як у Шевченка, цілком скомпрометував цю тему, і внаслідок вийшло сухе і нецікаве оповідання.

Так само далекими від дійсності і художньо безпорадними були й інші, присвячені сучасності, твори І. Пасічинського. І. Франко робить висновок, що справжня література повинна відображати життя, життєві суперечності, а не малювати того, чого немає в дійсності.

Подібні думки висловлює І. Франко і в інших своїх статтях, написаних у цей час. Вони свідчать про те, що на арену літературної боротьби виходив критик, для якого головними критеріями при оцінці літературних явищ були

прогресивна ідейність літератури, суспільна активність, справжня народність і висока художність її.

У згаданих вже «Літературних письмах» І. Франко писав: «Во время оно чув я від одного із наших писателів тоті пам'ятні та характеристичні слова: «Та що тото! Ми пишемо і працюємо де що,— та все таки й то правда, що всім нашим письмам не стає одного: основної гадки,— певної раз навсегда виткненої цілі». Отсе дійсно правда, і, може найправдивіше з усіх речень згаданого у нас досить голосного писателя. Наша література, а іменно «стихотворна», послідними роками зложилася на велику, ба, може, і надто велику ілюстрацію до висказаної гадки. Брали ж бо ся за ню люди, котрим і не в голові було, що література може де і як годі в зв'язи з суспільністю, що повинна бути відгомном і зеркалом її потреб, її щиріших змагань і гадок. Пописувалися «стихами» гімназисти, котрі заледво вспіли винести яке-такє поняття о ритмі, а котрим перший-ліпший текст моральний із учебника «нравоученія» давав темат до «поетичної» проби. Багато й було й таких, котрим раз або й два удалося случайно зримувати пару стишків, та ну чи зараз і давай окричувати себе поетами. Стоїть лише переглянути річники «Ластівки», щоби переконатися, кілька там недозрілих умів складало свої ще недозріліші плоди, котрі там фігурують дїстодіто «для забави і науки», а котрих найвласливіше призначення повинно було бути «мишам на снідання».

Ми навмисне навели цю довгу цитату, бо в ній немов у фокусі зібрані погляди 20-літнього І. Франка, який тільки починав свою літературну й громадську діяльність і вже на самому початку цього шляху кинув сміливий виклик політичній і літературній реакції.

Не важко побачити в цих міркуваннях молодого письменника відгомін ідей російських революційно-демократичних критиків М. Добролюбова, М. Чернишевського і особливо В. Белінського, вплив яких на І. Франка очевидний.

Вийшовши з відкритим забралом разом із своїми друзями і соратниками проти «стовпів» тогочасного галицького суспільства, проти їх мертвотно-моралізаторської літератури, І. Франко знав, що боротьба буде не легкою. Але він не зійшов з цього обраного ним шляху.

Громадсько-політична і літературна діяльність І. Франка і демократичної молоді взагалі не могла бути довго не поміченою в затхлій атмосфері Галичини, де скільки-не-

будь вільне, правдиве слово вважалося страшною кривою і підкопом під існуючі порядки. То ж і не дивно, що галицька реакція вдарила на сполох. На Франка і його товаришів посипались доноси і обвинувачення в поширенні соціалістичної пропаганди. У червні 1877 р. поліція заарештувала і кинула за тюремні ґрати І. Франка, М. Павлика і М. Котурницького, а в січні 1878 р. відбувся над ними голосний політичний процес.

І хоч цісарські судді не змогли довести існування в Галичині таємної соціалістичної організації, Франка і його товаришів — М. Павлика, М. Котурницького, О. Терлецького та інших — було засуджено до різних строків тюремного ув'язнення за їх нібито приналежність до соціалістичної організації.

ЛИШ БОРОТИСЬ — ЗНАЧИТЬ ЖИТЬ!

Після 9-місячного перебування у в'язниці на початку березня 1878 р. І. Франко вийшов на волю. Але це звільнення радості йому не принесло. Буржуазні інтелігенти, насамперед «москвофіли» і «народовці», намагалися ізолювати небезпечного соціаліста, залякували молодь карою за зносини з ним. І його обходили стороною, боялися з ним зустрічатись, навіть вітатись. В очах «добропорядного» галицького інтелігента І. Франко був революціонером, ворогом буржуазних устоїв. У оповіданні «Моя стріча з Олексою» І. Франко про це писав: «З моім іменем усі вони в'язали поняття перевороту, революції, різні». Він був виключений з просвітніх товариств «Руська бесіда», «Просвіта».

Але це не зломило дух І. Франка. Навпаки, його серце сповнилося ще більшою жаждою боротьби. У вірші «Товаришам із тюрми», написаному у в'язниці, молодий поет рішуче заявляє:

Ми ступаєм до бою нового
Не за царство тиранів-царів,
Не за церков, попів, ані бога,
Ні за панство неситих панів.

Треба твердо нам в бою стояти,
Не лякаться, що впає перший ряд,
Хоч по трупах наперед ступати,
Ні на крок не вертатися взад.

В'язниця і судовий процес були суворою життєвою школою для І. Франка. І якщо до цього у нього і були якісь ілюзії щодо класового миру, то тепер вони розвіялися в прах. Він ясно побачив, що про такий мир не може бути і мови — світ розділений на два табори — експлуататорів, з якими треба вести рішучу боротьбу, і експлуатованих, заради інтересів яких треба віддати всі сили.

Незабаром після виходу з в'язниці І. Франко разом з М. Павликом у 1878 р. почав видавати журнал «Громадський друг», навколо якого знову організувався гурток прогресивної студентської молоді, що прагнула продовжувати боротьбу з галицькими реакціонерами. На сторінках «Громадського друга» друкувалися твори, де гостро викривалися верховоди галицької реакції, клерикально-буржуазна ідеологія, рутенство і відкрито захищалися права трудящих. Реакційна преса знову відкрила кампанію проти І. Франка і його журналу. Перший номер журналу був конфіскований поліцією.

З великими труднощами І. Франку і М. Павлику вдалося видати другий номер «Громадського друга», в якому була надрукована повість І. Франка «Воа constrictor» («Удав»). Автор з великою реалістичною силою змалював в ній образ хижака — капіталіста Германа Гольдкремера, який, мов той змії-удав, ссав кров і піт робітників, показав жахливі у своїй правдивості картини життя ріпників — змучених, голодних, доведених до відчаю. Повість «Воа constrictor» продовжила цикл оповідань «Борислав». Важливо те, що в ній письменник уже не обмежується тільки констатацією жахливого становища трудящих, як це було в ранніх оповіданнях, а показує їх поступове прозріння, шукання шляхів до боротьби проти експлуатації.

У цьому ж номері була опублікована і повість М. Павлика «Ребенщукова Тетяна», присвячена моральним проблемам, а саме — свободі шлюбу. Обидва твори викликали шалену лютість стовпів галицького буржуазного суспільства. На «Громадський друг» знову посипалися погрози. Як і слід було сподіватися, другий номер журналу теж був конфіскований. Та незважаючи на це, «Громадський друг» зразу ж визначився як бойовий революційно-демократичний орган, що завдавав відчутних ударів по галицькій реакції.

Після конфіскації перших двох номерів журналу його видавці І. Франко і М. Павлик змінюють тактику. Вони

видають його окремими випусками під різними назвами. Так з'явився третій випуск «Громадського друга» під назвою «Дзвін», а четвертий — «Молот». Обидва ці випуски теж мали яскраво виражений революційно-демократичний характер. У статті «Критичні письма о галицькій інтелігенції», надрукованій в «Молоті», І. Франко розвінчав обидві галицькі партії «москвофілів» і «народовців», переконливо довівши, що обидві вони стоять на варті експлуаторського ладу і глибоко чужі народним інтересам.

У «Молоті» була надрукована також стаття І. Франка «Література, її завдання і найважливіші цілі», вістрія якої було спрямовано проти надрукованої в народовському журналі «Правда» статті І. Нечуя-Левицького «Сьогочасне літературне прямування». Редакція «Правди» доклала немало зусиль, щоб надати статті І. Нечуя-Левицького яскраво вираженого націоналістичного характеру, ворожого ставлення до передової російської літератури. Цим самим «Правда» роздмухувала націоналістичні почуття, намагалася посіяти ворожнечу між українськими і російськими трудящими.

З блискучим полемічним запалом у статті «Література, її завдання і найважливіші цілі» І. Франко наніс нищівного удару націоналістичним концепціям «народовців» і переконливо довів, що українська література повинна розвиватися не відособлено, а в братерському єднанні з передовою літературою великого російського народу.

Стаття І. Франка «Література, її завдання і найважливіші цілі» була маніфестом української революційно-демократичної критики. В ній він намітив шляхи дальшого розвитку української літератури, визначив необхідні умови для її творчої й громадсько-культурної активізації. Ця стаття означала повну перемогу революційно-демократичної критики та естетики. В ній вперше в історії української критики було поставлено і розв'язано з позицій революційної демократії такі важливі питання, як реалізм художньої літератури, її народність і питання про ідейно-творчі зв'язки української літератури з передовою російською літературою, вказано на завдання літератури, її роль як активного чинника в суспільно-політичному житті народу.

Такий же революційно-демократичний характер мали і художні твори І. Франка, надруковані в «Дзвоні» і «Молоті», особливо відома поезія «Каменярі», яка прозвучала бойовим гімном демократичних сил, що стали на відкриту

боротьбу з світом гноблення і визиску. Ця боротьба, пише І. Франко, безмірно важка, багато борців упадуть на полі бою, але нагородою і пам'ятником їм буде нове, вільне життя:

І всі ми вірили, що своїми руками
Розіб'ємо скалу, роздробимо граніт,
Що кров'ю власною і власними кістками
Твердий змуруємо гостинець і за нами
Прийде нове життя, добро нове у світ.

І. Франко в цей час бере активну участь у робітничому русі, встановлює контакти з польськими соціалістами. Львівські робітники-друкарі обирають його до складу свого робітничого комітету. В газеті «Праця», яку видавав цей комітет польською мовою, поет часто виступає з статтями і замітками про життя робітників, пропагує соціалістичні ідеї. Він перечитує праці російських революціонерів-демократів, знайомиться з теорією Ч. Дарвіна, а головне, вивчає праці К. Маркса і Ф. Енгельса. В 1879 р. І. Франко переклав з німецької на українську мову 24-й розділ I тома «Капіталу» К. Маркса і один з розділів праці Ф. Енгельса «Анти-Дюрінг». До цих перекладів він написав передмови, де в популярній формі розкривав основний зміст праць основоположників наукового соціалізму. Доводячи необхідність вивчення історії капіталістичного суспільства, І. Франко посилається на К. Маркса, як на найбільший авторитет у цьому питанні.

Вивчення творів К. Маркса, Ф. Енгельса, М. Чернишевського багато дало І. Франкові для розуміння ним соціалістичної теорії. Він написав ряд статей і розвідок, в яких пропагував ідеї соціалізму.

Однією з таких пропагандистських праць І. Франка була брошура «Катехізіс економічного соціалізму». Призначалась вона для широкого кола читачів, головним чином, для робітників і селян. Надрукували «Катехізіс» львівські робітники в 1878 р. В цій брошурі на основі «Капіталу» К. Маркса у формі запитань і відповідей популярно викладалися деякі теоретичні положення соціалізму. Ось, приміром, як І. Франко відповідає на запитання, що таке соціалізм: «Соціалізм — це змагання усунути всяку суспільну нерівність, усякий визиск і всяке вбожество, запровадити справедливий, щасливіший від теперішнього лад, а саме таким способом, щоб теперішній продукційний капітал, себто ґрунти, фабрики, машини й інше знаряддя праці,

а так само усяка сировина, замість бути приватною власністю кількох людей, має перейти у власність загалу... Найсправедливіша річ, щоб те, що досі випрацювала людськість, належало тільки їй усій, було її спільною й вічною власністю, з якої однаково може користатися кожен і до якої з свого боку він повинен докласти своєї праці, оскільки може»¹.

І. Франко прагнув у популярній формі довести своїм читачам, що капіталістичний лад неминуче повинен бути замінений більш справедливим, соціалістичним ладом.

Але поряд з багатьма вірними твердженнями є у цій брошурі, як і в ряді інших його праць, і такі думки, які свідчать, що марксистське вчення, зокрема питання про шляхи переходу від капіталізму до соціалізму, роль пролетаріату як гегемона соціалістичної революції, І. Франко до кінця ще не зрозумів. Цьому були свої причини — економічна і політична відсталість Галичини, нечисленність робітничого класу, який робив тільки перші кроки на шляху своєї організації. Все це, звичайно, утруднювало сприйняття і поширення в Галичині ідей наукового соціалізму.

І. Франко багато зробив для популяризації окремих марксистських положень серед трудящих Галичини і всієї України. Свідченням цього може бути те, що його «Катехізіс економічного соціалізму», хоч і був заборонений цісарською владою, нелегально поширювався не тільки в Галичині і на Україні, а й за їх межами. Ця невеличка книжечка зіграла в той час велику роль. Вона відкривала очі трудящим на експлуататорську суть капіталістичного ладу і давала їм, хай у загальній формі, уяву про соціалізм.

За діяльність І. Франка весь час стежила таємна поліція. Його участь у робітничих гуртках, статті і кореспонденції в газеті «Праця», в яких висвітлювались питання робітничого руху і розповідалось про важкі умови життя галицького робітництва, — все це непокоїло цісарський уряд. Поліція і урядовці шукали першої-ліпшої нагоди для того, щоб ізолювати небезпечного бунтівника. І ось така нагода трапилася знову. Зимою 1880 р. І. Франко, не маючи ніяких засобів до життя, поїхав у Коломийський повіт, де повинен був дістати приватні лекції. Саме в цей час в Косові був заарештований селянин, який стріляв у ста-

¹ Іван Франко, Твори в двадцяти томах, т. 19, стор. 7—8.

росту, але не вбив, а лише поранив його. І хоч І. Франко далеко був від місця події, у містечку Яблуневі, і ніякого відношення до того не мав, поліція заарештувала його і кинула до в'язниці лише на тій підставі, що він був одним з активних пропагандистів соціалістичних ідей.

У вірші «На суді», написаному в тюрмі, І. Франко не тільки не зрікається своїх ідеалів, а навпаки — сміливо кидає в обличчя тим, хто переслідує революціонерів, слова правди, говорить про те, чому він став на цей шлях. Мета революціонерів, каже поет, повалити існуючий поміщицько-капіталістичний лад.

За те, що паном в нім багач,
А гнесь слугою люд німий,
За те, що чесна праця в нім
Придавлена, понижена.

.....
За те, що лєсь мільйонів кров
По прихоті панів, царів...

Тримісячне перебування в сирій і холодній камері було для І. Франка великою моральною і фізичною мукою. Тюремна варта як тільки могла знущалася з в'язня. Його на кожному кроці принижували, ставились до нього як до карного злочинця, про що він розповів у написаному зразу після звільнення оповіданні «На дні». Письменник змалював правдиві образи людей, що стали жертвами капіталістичного ладу. Він показав, що через жорстокі умови життя у буржуазному суспільстві вони деморалізуються, опускаючись на соціальне дно.

Але ув'язнення було для І. Франка і доброю життєвою школою. Сидячи разом з іншими в'язнями — людьми з низів суспільства, він добре пізнав їх безрадісне, підневільне життя, страждання. Все це стало потім важливим життєвим матеріалом для його творів. Перебування в тюрмі не зігнуло юнака, не зломило його волю, на що так сподівалися тюремщики, а навпаки, ще більше утвердило в ньому впевненість у правильності обраного шляху. Від в'язнів, що сиділи разом з ним, Іван Франко записав чимало народних пісень, а також створив цілий ряд поезій, пройнятих бойовим революційним духом.

Там же, в тюремній камері, І. Франко пише знаменитий «Вічний революціонер», у якому стверджує невмирущість революційного духу народу, підносить його визволь-

ні пориви. Поет зазначав, що ніяка сила не може стати на перешкоді його триумфальної ходи:

Голос духа чути скрізь,
По курних хатах мужицьких,
По верстатах робітницьких,
По місцях неодоли й сліз.
І де тільки він раздасться,
Щезнуть сльози, сум, нещастя,
Сила родиться й завзяття.
Не ридать, а здобувати
Хоч синам, як не собі,
Кращу долю в боротьбі.

На початку червня 1880 р. І. Франка звільнили з ув'язнення і в супроводі поліції відправили в рідне село Нагуевичі під поліційний нагляд. Важкою і виснажливою була ця подорож для письменника. Ось як про це розповідає сам І. Франко в листі до М. Драгоманова від 26 квітня 1890 р.: «Цей транспорт по поліцейських арештах в Коломиї, Станіславові, Стрию і Дрогобичі належить до найтяжчих моментів у моїм життє. Вже до Дрогобича я приїхав з сильною гарячкою. Тут впаковано мене в яму, описану в моїй новелі «На дні», а відти ще до того самого дня (через протекцію) послано пішки з поліціантом до Нагуевич. По дорозі нас заскочив дощ і промочив до нитки. Я дістав сильну лихорадку, прожив тиждень дома в дуже прикрих обставинах, вернув до Коломиї, щоб удатися до Геніка (товариш І. Франка.— П. Л.), прожив там страшенний тиждень у готелі, написав повістку «На дні» і на останні гроші вислав її до Львова, опісля жив три дні трьома центами, знайденими над Прутом на піску, а коли й тих не стало, я заперся в своїй кімнатці, в готелю, і лежав півтора дні в гарячці й голоді, ждучи смерті, безсильний і знеохочений до життя.

Один із моїх союзників, посланий Геніком, спас мене від голодної смерті. Я ще раз поїхав до Дрогобича, взяв собі паспорт і вернув до Коломиї, а відтак пішком пішов до Березова, де в гостиннім домі Геніка прожив кілька тижнів, лічачись від пропасниці і гуляючи на свіжому повітрі... Але не довго я міг попасати в Березові. Староста коломийський дізнався про мій побут і наказав жандармам приставити мене до Коломиї, а що у мене не було грошей на підводу, то жандарм, ще хворого, в літню спеку погнав мене туди пішком. Тяжка це була дорога, після котрої мені на обох ногах повідпадали нігті на пальцях. Староста дуже озлився, побачивши у мене паспорт, але мусив пу-

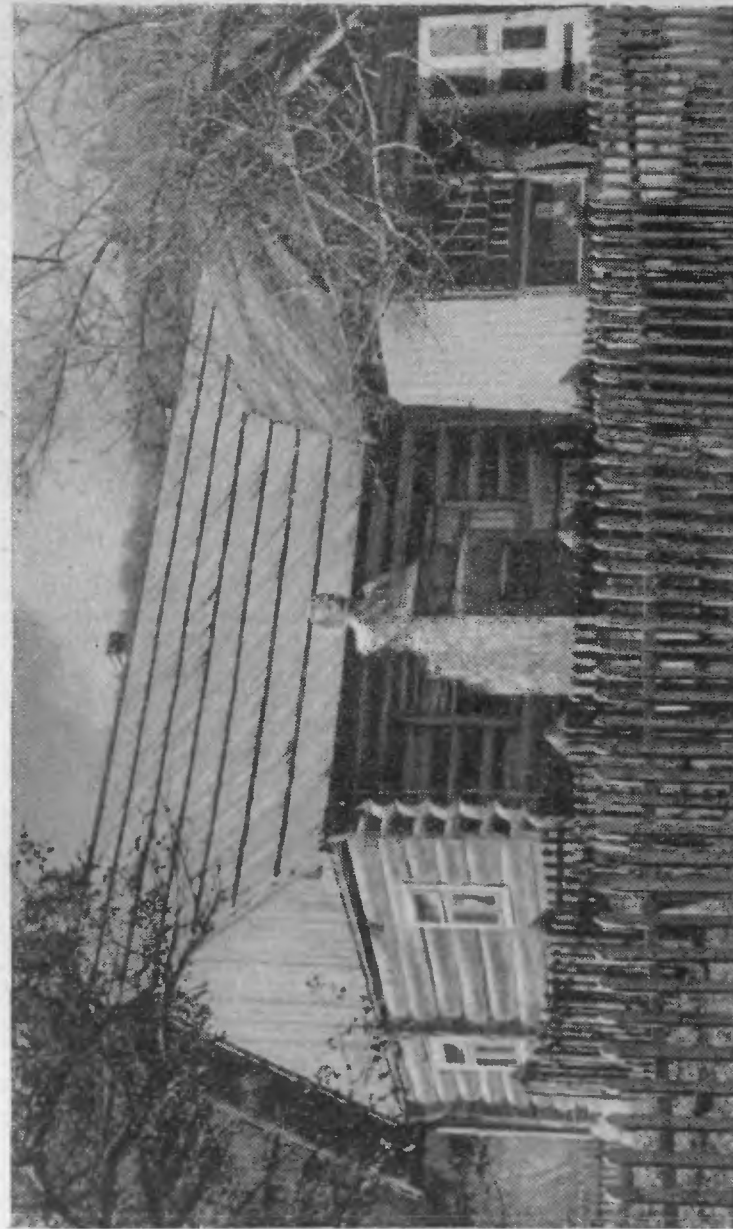
стити мене на волю, а тільки написав до намісництва до Львова просьбу, щоби заборонило мені побут в Коломийським повіті, і намісництво це вчинило. Я не дожидавсь другого примусового транспорту і поїхав до Нагуевич...»

Але і в рідному селі не солодко жилося поетові. Щоб сяк-так прохарчуватися і не вмерти з голоду, він змушений був виконувати важку фізичну роботу і лише вечорами та ночами віддавався творчості.

Восени 1880 р. І. Франко повертається до Львова: відновляє своє навчання в університеті, з головою поринає у роботу в Робітничому комітеті та газеті «Праця». На її сторінках поет друкує кілька статей, присвячених робітничому рухові, який з розвитком капіталізму в Галичині ставав дедалі масовішим і набирав все більш організованих форм.

У цей же час він написав статтю програмного характеру «Чого хоче галицька робітницька громада», в якій на основі праць К. Маркса і Ф. Енгельса та на конкретних фактах з життя робітників і селян Галичини й Польщі доводив необхідність організувати партію трудящих Галичини, яка б боролася за побудову нового, соціалістичного суспільства. Як на зразок такої партії, І. Франко вказує на «Міжнародну спілку робітників», засновану К. Марксом і Ф. Енгельсом. І хоч програма, викладена І. Франком, не у всьому відповідала марксистському вченню — в ній, наприклад, не розрізнялись пролетаріат і трудове селянство — вона мала велике значення, бо пропагувала серед трудящих основні положення економічного вчення марксизму і викривала капіталістичний лад. Вона відіграла свою позитивну роль і в тому, що закликала трудящих Галичини і Польщі до об'єднання незалежно від національної приналежності — для спільної боротьби за новий суспільний лад.

Із закриттям «Громадського друга», а потім збірників «Дзвін» і «Молот» перед І. Франком постало питання про видання нового журналу, який би продовжував революційно-демократичну лінію попередніх видань. Задум видавати журнал «Нова основа», на який поет покладав великі надії, через брак коштів та інтриги реакційних сил не був здійснений. Та І. Франко не складає рук. Він починає енергійно збирати матеріали для нового видання. І от 10 січня 1881 р. вийшов перший номер журналу «Світ», який відкривався повістю «Борислав сміється».

Будиночок в с. Крижорівні Івано-Франківської області, в якому влітку проживав І. Франко.

НА ВЕРШИНАХ ТВОРЧОСТІ

Робітнича тематика постійно привертала творчу увагу І. Франка. Після циклу оповідань «Борислав», повісті «Воа constrictor» та ряду поезій він створює повість «Борислав сміється», яка стала видатним явищем у світовій літературі.

Як в бориславських оповіданнях та в повісті «Воа constrictor», у цьому творі І. Франко показав важке життя бориславських робітників-ріпників і жорстоку експлуатацію їх капіталістами. Але якщо герої попередніх творів — учораšní селяни — мріяли, заробивши трохи грошей, повернутися додому, до свого господарства, то в повісті «Борислав сміється» уже діють професійні робітники-пролетарі, зовсім не зв'язані з селом. І саме вони стають на шлях організованої боротьби проти капіталістів. Письменник правдиво зображує непримиренну боротьбу праці з капіталом. У цьому полягало новаторство І. Франка.

У центрі твору кадровий робітник Бенедьо Синиця і брати Басараби — вчораšní вихідці з села. Вони намагаються підняти робітників на боротьбу проти капіталістів. Але роблять це по-різному. Брати Басараби — прибічники стихійних, анархічних дій, а Бенедьо Синиця — прихильник організованої боротьби робітників, він закликає до страйку. За Бенедьо Синицею пішла більшість робітників. Їм вдається організувати страйк. І робітники домагаються певних успіхів. Але через відсутність досвіду політичної боротьби у робітників і завдяки хитрощам підприємців, які викрали робітничу касу, страйк було зірвано. На знак стихійного протесту проти капіталістичної експлуатації робітники підпалюють бориславський нафтопромисел. Тимчасово перемогла лінія братів Басарабів. Повість кінчається великою пожежею Борислава.

В історії української літератури повість «Борислав сміється» посідає визначне місце. Це перший твір про організовану боротьбу робітничого класу проти капіталізму. Знайомство з марксистською літературою, глибоке знання тогочасної дійсності, зокрема життя бориславських робітників, зміцнювали віру І. Франка в майбутнє робітництва. Дуже цікаві з цього приводу зізнання, висловлені ним в листі до О. Рошкевич, коли він тільки розпочав роботу над твором: «Се буде роман трохи на ширшу скалю від моїх попередніх повістей і побіч життя робітників бори-

славських представить також «нових людей» при роботі,— значить представить не факт, а, так сказати, представить в розвитку те, що тепер існує в зароді. Чи вдасться мені така робота — не знаю, але я взявся до неї сміло,— треба буде трохи понатужитись, ну, і ачень дещо вийде. Головна річ — представити реально небувале серед бувалого і в окрасці бувалого...»

Отже, І. Франко не тільки змалював реалістичні картини тогочасного робітничого руху, а й домислив його таким, яким він неминуче повинен бути.

На сторінках журналу «Світ» І. Франко надрукував, крім повісті «Борислав сміється», багато віршів, статей, зокрема широку розвідку «Мислі об еволюції в історії людськості», де найбільш повно виклав свої погляди на історію людства, які в багатьох питаннях збігаються з марксистською думкою. В журналі було вміщено й ряд інших статей, присвячених робітничому питанню. У «Світі» регулярно також друкувались переклади творів демократичних російських письменників (наприклад у перекладі Франка розділ «Княгиня Трубецька» з поеми М. Некрасова «Російські жінки»), статті і біографічні нариси про М. Гоголя, М. Салтикова-Щедріна, Ф. Достоєвського, О. Піпіна та ін. Для тогочасної Галичини це було дуже важливим. Журнал знайомив своїх читачів також з діячами культури і літератури Східної України — М. Лисенком, І. Нечуєм-Левицьким, М. Максимовичем, а також з життям і творчістю Яна Неруди, Адама Міцкевича, Еміля Золя, Чарлза Дарвіна й багатьох інших. І. Франко надрукував там чимало статей про сучасну українську літературу, в яких накреслював дальші шляхи її розвитку, викривав реакційні погляди українських буржуазних націоналістів про відрубність української літератури від російської, рішуче відкидав їхні наскоки на передових українських письменників.

У журналі «Світ» І. Франко надрукував свою першу велику працю про Кобзаря «Причинки до оцінення поезій Тараса Шевченка», в якій дав детальний і глибокий аналіз його поем «Гайдамаки», «Сон» і «Кавказ».

З Шевченковими творами І. Франко познайомився досить рано. Він захопився ними, як вже зазначалося, ще будучи учнем Дрогобицької гімназії. Полум'яні поезії великого Кобзаря глибоко запали в душу молодого гімназиста, проникли в його свідомість.

Як і Шевченко, Франко — виходець з самих низів трудячого селянства — був тісно зв'язаний з своїм народом, відчував органічну єдність з ним. Тому такою близькою і зрозумілою була для нього творчість Кобзаря. Високий революційний пафос гнівної музи Шевченка мав великий вплив на формування світогляду І. Франка, утвердження його на революційно-демократичних позиціях.

І. Франко дуже часто звертався до творчості Т. Шевченка. Можна без перебільшення сказати, що вона була центральною темою його історико-літературних і критичних праць.

Статті й висловлювання І. Франка про Т. Шевченка (а їх є понад п'ятдесят) відіграли величезну роль у суспільно-політичному житті не тільки Галичини, а й усієї України. Серед них є статті, в яких дається синтетична оцінка громадсько-політичної і творчої діяльності Кобзаря, зокрема такі, як «Тарас Шевченко» (1891 р.), «Тарас Шевченко» (1914 р.), «Тарас Шевченко і його «Заповіт», праці, присвячені розглядові окремих творів поета: «Причинки до оцінки поезій Тараса Шевченка», «Перебендя» Т. Шевченка», «Наймичка», «Марія» Т. Шевченка», «Тополя» та ін., а також статті суто полемічного характеру, зокрема «Чи справді Т. Шевченко написав вірш «Слов'янам?»», «Т. Шевченко в освітленні п. Урсіна», «Шевченко і Єремія» та ін. Крім того, І. Франку належить велика кількість рецензій на різні видання «Кобзаря» і статей та заміток, в яких дослідник принагідно зупиняється на творчості Т. Шевченка.

У цих статтях І. Франко вперше в українській критиці і літературознавстві взявся за глибоке вивчення життя і творчості великого поета на широкому фоні загальноросійського визвольного руху, критично підійшовши до всіх попередніх і сучасних йому праць про Т. Шевченка. Таким чином, І. Франко перший в українському літературознавстві заклав основи справді наукового шевченкознавства, яке далі розвинули і збагатили на основі марксистсько-ленінської методології радянські вчені.

У своїх розвідках про творчість українського Кобзаря І. Франко ставив і розв'язував такі важливі проблеми, як формування суспільно-політичних і літературно-естетичних поглядів поета, його зв'язків з прогресивною російською суспільною думкою і літературою, питання про ідейно-художній зміст творчості Т. Шевченка, її реалізм і народ-

ність, а також місце і значення Т. Шевченка в літературному процесі. Підходячи до розв'язання цих проблем з позицій революційного демократа, І. Франко боровся проти націоналістичної фальсифікації творчості великого співця українського народу, руйнував отой блюзнірський ореол «святості», який створювали навколо Т. Шевченка українські буржуазні націоналісти.

До цього треба додати те, що І. Франко був невтомним популяризатором творчості Т. Шевченка, друкуючи в різних українських, російських та іноземних журналах більші чи менші статті про великого українського поета, а також перекладаючи поезії Кобзаря на інші мови, зокрема німецьку.

Статті І. Франка про Т. Шевченка є цінною спадщиною, яку любовно зберігає і розвиває далі наше радянське літературознавство.

Журнал «Світ» зіграв дуже велику роль у пропаганді передових суспільних ідей у Галичині, був єдиною трибуною галицької революційної демократії.

Якось І. Франко писав, що порівняно з «Громадським другом» зміст журналу «Світ» був більш соціалістичним, але тон його був спокійніший, поміркованіший, що оберігало його від конфіскацій.

І хоч поліція його не конфіскувала, реакційна преса повела жорстокі атаки на журнал і на його видавців, зокрема на І. Франка. Реакційні писакки називали його «соціалістичним агітатором», «агентом Москви», «бунтівником», а журнал «шкідливим соціалістичним виданням».

До того ж давалася взнаки і матеріальна скрута (переплатників журналу було небагато). Всі зароблені важкою працею гроші І. Франко віддавав на видання журналу. А коли обставини склались так, що важко було зводити кінці з кінцями, він покидає Львів і їде в с. Нагуевичі, де продовжує готувати матеріали для журналу, а також пише художні твори. Тут, зокрема, він написав великий поетичний цикл «Галицькі образки», в якому надзвичайно реалістично показав бідкування галицького селянства, його темноту і поневір'яння.

У вірші «Гадки на межі», що ввійшов до цього циклу, І. Франко, роздумуючи над важкою долею рідного народу, пророкує йому щасливе майбутнє:

І бачив я в думці безмежній поля:
Управлена спільним трудом, та рілля

Народ годувала щасливий, свободний.
«Чи се ж Україна, чи се край мій рідний,
Обдертий чужими і світом забутий?»
Так, се Україна, свободна, нова!
І в мойому серці біль втишувавсь лютий.

Тверда віра в невичерпні сили народу, який «мільйонами невсипучих рук» завоює собі краще життя, звучить і в незакінченій поемі І. Франка «Нове життя»:

Хоч порох чоловік, та вірю я в той порох
Я твердо вірю в труд його могучий,
В ті мільйони невсипучих рук,
І твердо вірю в людський ум робучий
І в ясний день по ночі горя й мук.

Про те, в якій нужді і злиднях довелося жити І. Франкові в рідному селі Нагуєвичак, видно з його листа до І. Белея (вересень 1881 р.), в якому він писав: «Іду, здається, нині до Дрогобича, хоч правду кажучи, не знаю, ще, в кого позичити чобіт, бо мої черевики рознеслися геть... Одежі нема, чобіт нема, довгні стоять і гавкають...»

Часто буваючи в Дрогобичі, І. Франко зустрічався з багатьма робітниками нафтопромислів, розпитував про їхнє життя, про їхні робітницькі справи, а вони в свою чергу радо приймали письменника, який так гаряче обстоював їхні інтереси в газеті «Праця». Ці відвідини давали багато матеріалів письменникові для його статей, кореспонденцій і художніх творів.

Якої ваги надавав І. Франко робітничому питанню, свідчить і такий факт. У 1881 р. редакція газети «Праця» видала окремою брошурою (анонімно) польською мовою ряд його статей, що друкувались в газеті, під назвою «Про працю». Ця невеличка брошура була важливим документом соціалістичної пропаганди в Галичині. Уже самі назви розділів говорять про це: «1) Хто є робітник? 2) Як постала наймана праця? 3) Що приносить нам праця? 4) На кого працюємо? 5) Чия вина?». У популярній формі І. Франко розкриває перед читачами характер капіталізму, причини жорстокої експлуатації робітників. На запитання, хто винен у тому, що робітники і бідніше селянство живуть у злиднях, в брошурі дається така відповідь: «Винен лише весь суспільний лад, лад, слушно названий капіталістичним, бо ж капітал у ньому грає першу роль. Доки існує цей лад,— нема чого й думати про

поліпшення становища на користь робітника (тобто про рішуче й повне поліпшення)»¹.

Не з усіма положеннями І. Франка, висловленими в цій брошурі, можна погодитись, наприклад, з його думками про роль робітничого класу, до складу якого він зараховував дрібних ремісників і бідніших селян, але в цілому письменник правильно схарактеризував капіталізм, підійшовши питання про необхідність його повалення.

Думки про життя народу, вільне від будь-якої експлуатації і гніту, ніколи не покидали І. Франка. Спробою втілити це в художніх образах була його повість «Захар Беркут» (1882 р.). Письменник відтворює в ній життя Тухольської громади XIII ст. (в Карпатах). Тут живуть вільні люди і панують демократичні порядки. Ці люди не діляться на багатих і бідних, всі трудяться і живуть у достатку. І хоч на чолі громади стоїть обраний ними ватажок Захар Беркут, тільки громадська рада, що складається з найстарших і найдосвідченіших людей, може вирішувати всі найголовніші питання.

Повість «Захар Беркут» користувалася і зараз користується великою популярністю серед читачів, бо в ній письменник підніс ідеали свободи, рівності, братерства, які він уособив в образах Захара Беркута, Максима, Мирослави, протиставив їх світові насильства, жорстокості і гніту, уособленому в образі боярина Тугара Вовка.

Незважаючи на певні елементи утопічності, повість мала передусім викривальний характер. І. Франко на матеріалі минулого критикував сучасні йому соціальні порядки, і у цьому розумінні твір був актуальним і злободенним.

Повість «Захар Беркут» була відзначена на конкурсі, оголошеному журналом «Зоря», і нагороджена премією. Друкувати її І. Франко був змушений в народопиському журналі «Зоря», бо «Світ» в кінці 1882 р. за браком коштів припинив своє існування, а на відновлення його видання ніяких надій не було.

Редактор журналу «Зоря» О. Партицький, хоч і не охоче, але пішов на це, зважаючи на великий авторитет І. Франка серед читачів і бажаючи врятувати журнал від повного краху, бо кількість читачів його катастрофічно зменшувалась.

І. Франко прийняв пропозицію О. Партицького співро-

¹ Іван Франко, Твори в двадцяти томах, т. 19, стор. 239.

бітничати в «Зорі», бо іншого виходу в нього не було. Але, даючи згоду на співробітництво в «народовському» органі, І. Франко зовсім не думав іти з ним на компроміс чи міняти свої ідейні позиції. Йому потрібна була трибуна, без якої він не мислив свого існування. З цих же причин І. Франко прийняв пізніше і пропозицію про співробітництво в іншому народовському органі — газеті «Діло». Нелегко Франкові було працювати в такому оточенні, багатьох зусиль коштувало йому переборювання опору народовських редакторів, але благородна мета — нести до читачів слово правди, виправдовувала цю жертву. І справді на сторінках «Зорі» і «Діла» І. Франко, обходячи народовську цензуру, надрукував ряд статей і художніх творів, присвячених актуальним питанням тогочасної дійсності.

Але на цьому письменник не заспокоївся. Він добре розумів, що «народовці» робитимуть все, щоб применшити його вплив на читачів. І тому І. Франко шукає можливостей друкуватися поза межами Галичини. Він встановлює зв'язки з польським прогресивним журналом «Край», що виходив у Петербурзі, і стає його постійним кореспондентом. Дуже швидко своїми статтями і кореспонденціями І. Франко непокоїть царських цензурних сатрапів, які пильно починають слідкувати за його виступами. В 1884 р. І. Франко встановлює також контакти з польським журналом «Правда», який видавався у Варшаві, і друкує там серію статей, присвячених громадському і політичному життю в Галичині, і деякі свої оповідання.

Як і слід було чекати, «народовці» не довго терпіли вільнодумство І. Франка. Вони встановили найсуворішу цензуру на його твори і взагалі створили таку атмосферу, в якій письменникові неможливо було працювати. І через деякий час він пориває з «народовцями».

І. Франко і М. Павлик разом з групою демократичної молоді, що гуртувалася навколо них, задумують видання своєї газети, яка мала називатись «Братство».

Щоб дістати кошти для нової газети і залучити співробітників, І. Франко в 1885 р. їде до Києва. Але бажаних коштів йому не вдалося тут добути, бо ліберально-поміркване керівництво київської Старої громади цю ідею не підтримало. У Києві І. Франко познайомився з багатьма видатними діячами української культури, зокрема з М. Старицьким і М. Лисенком, з якими він широко подружився. Познайомився він і з слухачкою жіночих курсів

І. Франко з дружиною Ольгою Хорунжинською. Фото 1886 р.

Ольгою Хорунжинською, з якою одружився під час свого другого візиту до Києва у 1886 р.

У 1887 р. І. Франко видав збірку поезій «З вершин і низин» (у 1893 р. вона була перевидана у значно доповненому вигляді). Вихід цієї книжки був видатною подією в українській літературі. Після «Кобзаря» Т. Шевченка це — перша поетична книга на Україні, в якій з такою силою і пристрасстю були висловлені революційно-демократичні ідеї. Саме в збірці «З вершин і низин» вперше в українській літературі з'являються образи революціонерів, пролетарів, безробітних.

Загальний пафос збірки «З вершин і низин» — заклик до боротьби з світом експлуатації і гніту, віра в перемогу трудящих, в їхню кращу долю. В алегоричному образі весни (в циклі «Веснянки») поет провіщає наближення всеочищаючої соціальної грози — революції:

Гримить! Благодатна пора наступає.
Природу розкішна дрозь пронймає,
Жде спрагла земля животворної зливи,
І вітер над нею гуляє бурхливий,
І з заходу темна хмара летить.
Гримить!

Гримить! Тайна дрозь пронймає народи,—
Мабуть, благодатна хвиля надходить...
Мільйони чекають щасливої зміни,
Ті хмари — плідні будучини тіни,
Що людськість мов красна весна обновить...
Гримить!

(«Гримить! Благодатна пора наступає...»)

Ліричний образ переважної більшості віршів і поем, які ввійшли до збірки,— це мужній революціонер, що кидає прокляття суспільству, де панує тиранія і визиск:

За те, що лесь мільйонів кров
По прихоті панів, царів;
За те, що люди людям тут
Кати, боги, раби, гірші псів.
(«На суді»)

і закликає народ розірвати рабські пута неволі:

Ори, ори й співай, ти, велетню, закутий
В недолі й тьми ярмо!
Пропаде п'ятьма й гніт, обпадуть з тебе пута,
І ярма всі ми порвемо!
(«Наймит»)

У сатиричному циклі «Оси» І. Франко розвінчує різних нікчемних людей, яких поет влучно назвав «ботокудами». Вони видавали себе за провідників народу, а насправді дбали тільки про власне благополуччя і не освіту несли в народ, а темноту і мракобісся:

Ботокуди — то борці;
Б'ються сміло, мов Гоцаї
О посади ад'юнктури,
О стипенді та дотації.
Ботокуди — ціцерони,
Ботокуди — то артисти;
Як говорять — то з амвонів,
Як співають — акафісти.
(«Ботокуди»)

Такі типи були поширені в тогочасній Галичині, і тому І. Франко так різко виступив проти цих демагогів і фальшивих «провідників народу».

У збірці «З вершин і низин» з повним блиском виявився Франків поетичний геній, його новаторство. Глибокі роздуми над долею народу, поетизація дум пролетарів, що виступали на організовану боротьбу проти капіталістів, нещадна критика існуючого експлуаторського ладу і заклики до його повалення принесли цій книзі величезну популярність серед трудящих і прогресивної інтелігенції. Сучасник І. Франка, нині покійний академік АН УРСР А. Кримський, писав, що збірка «З вершин і низин»... багатьма переписувалась і зачувалась напам'ять».

Цілоком природно, що реакція ідейних противників І. Франка була зовсім протилежною. Один з «народовських» критиків Г. Цеглинський, погано приховуючи своє роздратування, у своїй рецензії на цю книгу писав, що у автора на всі кривди і неправди є «средство універсальне, одинокий чарівний талісман» і що «тим средством універсальним на все людське горе єсть: ре...во...лю...ці...я! Поет,— далі каже критик,— любить се слово так в прозаїчних, як і в поетичних своїх працях... Пролит крові не одстрашує його».

Що ж, таке визнання ворога було найкращою похвалою для поета. Значить, його слово безпомилково влучало в ціль.

Багато минуло років з того часу, коли з'явилася в світ книга «З вершин і низин». Але швидкоплинні літа зовсім не зістарили її, не пригасили вогню її визвольних ідей, не притупили гостроти її революційного слова. Благодатна

весна прошуміла в Жовтневі дні над нашою країною, і велетенський плуг революції з корінням викорчував той лад, до повалення якого так пристрасно закликав поет. Його Україна, що, мов закутий велетень, віками несла ярмо рабства і неволі, піднялася на весь свій гігантський зріст, скинула ганебні рабські ланцюги і тепер яскраво сяє в сузір'ї братніх радянських республік.

Після виходу з редакції журналу «Зоря» і розриву з «народовцями» обставини життя І. Франка значно ускладнилися. Він втратив і ті мізерні заробітки, які давала йому робота в журналі. А головне те, що він ніде не міг друкуватися, бо місцеві реакційні літератори створили навколо письменника таку атмосферу, що його не тільки ніде не приймали в «благопристойному» товаристві, а навіть боялися з ним зустрічатись. І лише за допомогою своїх друзів, польських соціалістів, І. Франкові вдалося влаштуватись на роботу в редакцію польської газети «Кур'єр львовський», навколо якої гуртувалася демократична інтелігенція. Цілих десять років (з 1887 до 1897) пропрацював І. Франко в «Кур'єрі львовському». В наймах у сусідів — так назвав він цей період у своєму житті. На сторінках газети І. Франко надрукував чимало статей на найрізноманітніші теми. І це якоюсь мірою компенсувало йому відсутність власного органу. Хоча робота в газеті і відбирала багато часу, І. Франко на протязі 1887 р. написав кілька оповідань і повість польською мовою «Лель і Полель», в якій змалював образи представників передової галицької інтелігенції. В цей же час І. Франко бере діяльну участь у виданні українських альманахів «Ватра», «Веселка», «Перший вінок» (жіночий альманах), в яких були надруковані твори багатьох прогресивних українських письменників. «Перший вінок» відіграв позитивну роль в активізації жіночого руху, в популяризації творчості українських жінок-письменниць.

У ці ж роки І. Франко надрукував поему «Смерть Каїна», яка викликала обурення галицького попівства. Воно піддало анафемі ім'я поета, який осмілювся вільнодумно поставитися до «святого» письма. Причини для такого гніву «святих отців» були досить поважні. Франків Каїн — це не мерзенний зрадник, як його трактує церква, а бунтар і богоборець, борець за справедливість. Поема швидко завоювала широку популярність і в Галичині і на всій Україні.

Все своє життя І. Франко боровся проти клерикалів, проти релігії взагалі. Як переконаний атеїст, він відкидав віру в бога, розвінчував релігійні легенди. В антирелігійній поемі «Ех nihilo» («Монолог атеїста», 1885 р.) поет прямо заявляє:

Нема, нема вже господа на небі!
Немає творця, ані самодержця,
Нема того, що всемогучим словом
Усе з нічого вивів! Наче тинь
Велнка, залягав він світ цілий,
Тьмив мозги людські сотні тисяч літ.

Відповідаючи на релігійні вигадки про сотворіння людини богом, І. Франко підкреслює, що не бог створив людину, а людина створила бога за своєю подобою:

...не жаден бог
Не сотворив з нічого чоловіка
На образ свій і на свою подобу,
Але противно, чоловік творив
Богів з нічого, все на образ свій
І на свою подобу. Чорний негр
Творив їх чорних, людодів бог
Був людодом, многоженців бог
Був многоженцем, бог злодій крав,
А бог філософів високі думи
І загадки видумував, робив
З людьми експерименти рахункові.

У «святих отців» були всі підстави ненавидіти І. Франка — палкого поборника інтересів трудящих і непримиреного ворога церкви та церковників, які віками тримали народ в темряві й духовному рабстві.

Наближались вибори до сейму 1889 р. І. Франко часто роз'їжджав по селах і закликав селян обирати до сейму чесних, відданих народові людей. Звісно, це не подобалось поліції. І от у 1889 р. І. Франка, М. Павлика і групу київських студентів, що подорожували разом з ними по Галичині, заарештували. Це вже був третій Франків арешт. Франкові і його товаришам пред'явили обвинувачення в антиурядовій агітації. Проте довести це не вдалося. Після десятитижневого перебування в тюрмі Франко вийшов на волю.

Сидячи за тюремними ґратами, поет написав цикл віршів «Тюремні сонети», а також кілька оповідань, зокрема «До світла», «Без праці» та ін. В одному з тюремних

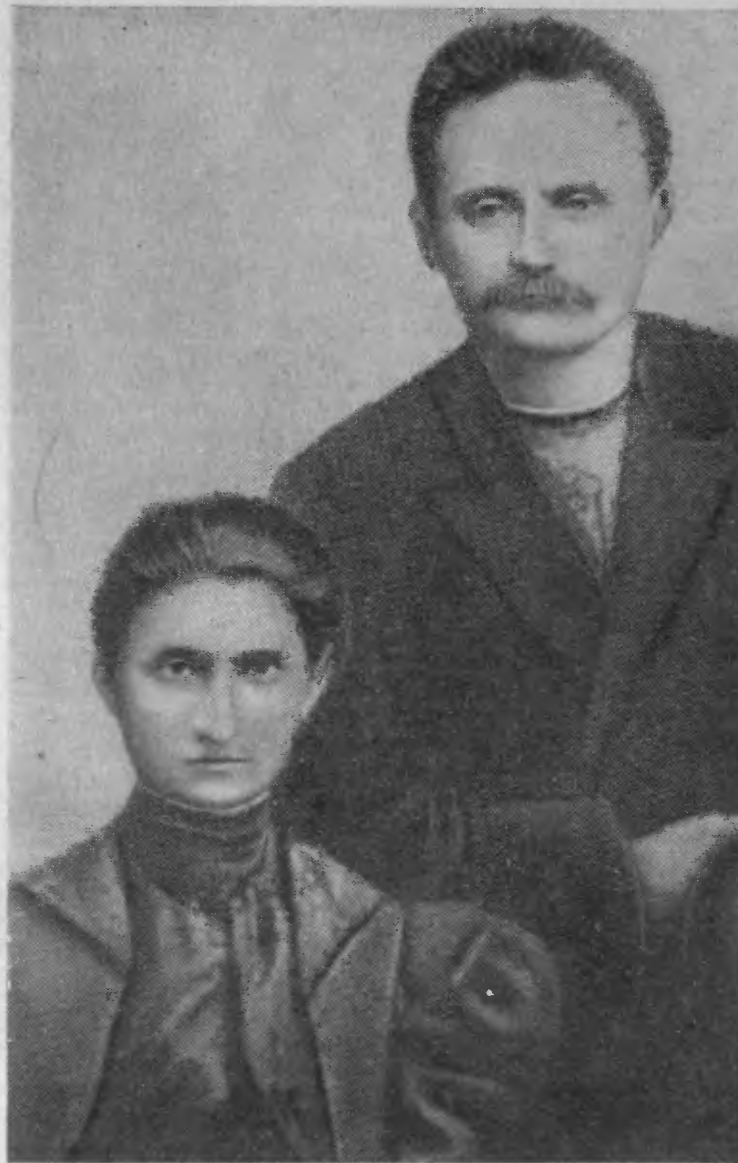
сонетів І. Франко створив такий узагальнений образ австро-угорської імперії:

Багно гниле між країв Європи,
Покрите цвіллю, зеленню густою!
Розсаднице недумства і застою,
О Австріє! Де ти поставиш стопи,
Повзе облуда, здривство, плач народу,
Цвіте бездушність, наче плісень з муру.
Ти тиснеш і кричиш: «Даю свободу!»
Дреш шкуру й мовиш: «Двигаю культуру».
(«Багно гниле між країв Європи»)

«Тюрмою народів» називав Австро-Угорщину Іван Франко. Він викривав її наскрізь прогнилий державний і суспільний лад. У багатьох художніх творах він з великою силою художника-реаліста змалював картини справжнього «благоденствія» трудящих, що населяли імперію. Такі твори, як «Свинська конституція», «Казка про Добробит», «Свиня», «Звірячий бюджет» та ін., і зараз звучать у колонізаторів, які розписують злидні, темноту, безправ'я поневолених ними народів як благо цивілізації, що ніби вони принесли тубільному населенню.

Вийшовши з тюрми, І. Франко разом з М. Павликом і групою демократичної молоді налагоджує випуск журналу «Народ» і засновує так звану «Українсько-руську радикальну партію», друкованим органом якої став цей журнал. Радикальна партія була виразником інтересів біднішого селянства. Демократична молодь, яка групувалась навколо «Народу», а потім і другого органу радикалів газети «Хлібороб», повела широку агітацію по селах, внаслідок чого радикальна партія швидко стала популярною серед селянства і навіть серед робітників. «Народ» висував досить широку програму. В одному з його номерів читаємо: «Усунемо поділ на маєтних і працюючих, цю стіну, яка відокремлює робочу людину від знарядь виробництва. Зробімо ці знаряддя виробництва, фабрики, машини, шахти суспільною власністю тих, хто в них працює, тоді ми усунемо основну болячку сучасного устрою, забезпечимо всім людям достаток і рівномірний розвиток. Отакі в основному ті думки, які дуже розумно і ясно виклав у своїх працях великий соціаліст К. Маркс».

Але ця програма не могла бути здійснена в умовах тогочасної Галичини. Скасування поміщицького землеволодіння і приватної власності на засоби виробництва могло відбутися тільки революційним шляхом при гегемонії

І. Франко і О. Кобилянська. Фото [REDACTED]

робітничого класу, а не через реформи. А робітничий клас в Галичині був нечисленним і малоорганізованим. Але сам факт опублікування такої програми, а також ряду статей І. Франка та інших авторів з цього питання свідчить про те, що І. Франко і його товариші вели велику роботу по пропаганді соціалістичних ідей серед трудящих, головним чином серед біднішого селянства.

На сторінках «Народу» друкувалось багато статей і матеріалів, у яких І. Франко і його спільники нещадно викривали так званих «новоєрівців» — «народовців», що пішли на зговір з цісарським урядом і польською шляхтою, єдиним фронтом виступили проти визвольних прагнень трудящих мас.

Журнал «Народ» і газета «Хлібороб» користувались великою популярністю серед народу. Тому на них звернули увагу члени першої марксистської російської групи «Визволення праці». Високу оцінку їм дав зокрема Г. Плеханов, особливо газети «Хлібороб». І. Франко і М. Павлик встановлюють контакти з групою «Визволення праці», беруть участь у транспортуванні її видань у Галичину і Росію.

У 1894 р. І. Франко розпочинає видання журналу «Житє і слово», який зайняв видатне місце в історії української прогресивної журналістики. На сторінках цього журналу згадувався петербурзький «Союз боротьби за визволення робітничого класу», заснований В. І. Леніним, багато друкувалось матеріалів про революційний рух в Росії і на Україні. Навіть була заведена спеціальна рубрика «Вісті з Росії», яка систематично інформувала читачів про громадське, політичне і культурне життя в Росії. Автором більшості цих статей був сам І. Франко. В журналі також систематично вміщувались статті і розвідки з питань літератури, етнографії, театру, історії, економіки. В них червоною ниткою проходила ідея єдності українського і російського народів, поборником якої все життя був І. Франко.

Під час виборів до австрійського парламенту 1895 р. селяни і демократична молодь висунули І. Франка своїм кандидатом, але поліція і урядовці зробили все, щоб його кандидатура була забалотована. Франка висували кандидатом до парламенту від радикальної партії і в 1897 р. і під час додаткових виборів 1898 р., але внаслідок протидії реакції він так і не був обраний до державної ради. Та

І. Франко і не мав ілюзій щодо свого обрання. Він розумів, що реакція цього не допустить, але виставляв свою кандидатуру з агітаційною метою, щоб продемонструвати перед народом справжній характер буржуазних виборів.

1893 р. у Віденському університеті за дисертацію на тему «Варлаам і Йосаф», старохристиянський духовний роман і його літературна історія» Франкові було присуджено вчений ступінь доктора філософії. І коли в 1894 р. після смерті професора О. Огоновського з'явилась вакансія на завідуючого кафедрою української літератури у Львівському університеті, Франко подав прохання на її заміщення. Пробну лекцію він прочитав блискуче, і рада професорів затвердила його доцентом. Але українські націоналісти, особливо професор М. Грушевський, зробили все, щоб не допустити Франка до викладання в університеті.

1890—1900 рр. були надзвичайно плідними для І. Франка і в галузі художньої творчості. Він пише свою славнозвісну драму «Украдене щастя», популярність якої вийшла далеко за межі України, а також інші п'єси «Рябина», «Учитель», «Сон князя Святослава», «Майстер Чирняк», «Кам'яна душа», «Будка ч. 27» та ін.

П'єси І. Франка, особливо драма «Украдене щастя», засвідчили, що він був великим майстром і в драматургії. Як у своїх поетичних та прозових творах, І. Франко і в цьому жанрі піднявся до вершин реалізму, народності і високої художньої майстерності. Драма «Украдене щастя» стоїть в ряді тих світових драматичних творів, над якими невладний час. Вони ніколи не старіються і не втрачають своєї соціальної гостроти, поетичної свіжості і принадності. Великий художник-реаліст і проникливий психолог І. Франко показав у своїй драмі, як капіталістичний лад нівечить життя простої людини. Герої драми Микола Задорожний, Анна і жандарм Михайло Гурман — всі вони жертви отого нелюдського ладу, в усіх їх украдено щастя. В цей період виходять поетичні збірки І. Франка «Зів'яле листя», «Мій Ізмарагд», «Із днів журби», повісті «Основи суспільності», «Перехресні стежки», «Великий шум» та ін.

У збірці «Зів'яле листя» відбилися особисті переживання поета, пов'язані з нещасливим коханням, тяжкою хворобою та важкими умовами громадського життя. Тому й не дивно, що лірика «Зів'ялого листя» має переважно сумний, елегійний характер. У цій збірці Франко виявив

себе як тонкий і проникливий лірик. Поезії, зібрані в ній, вражають багатою гамою почуттів, психологічною глибиною і художньою довершеністю. На тексти віршів збірки композиторами написано чимало прекрасних пісень. І не випадково «Зів'яле листя» стоїть в однім ряді з найвідомішими шедеврами світової лірики.

«Народовська» критика після виходу збірки стала твердити про відхід Франка від громадсько-політичної боротьби і навіть звинувачувала його в декадентстві. Але його противники надто рано раділи. Хоч і важкий був тягар душевних мук поета, але він не зломив його духу, отрута песимізму не торкнулася його серця. Відповідаючи своїм критикам, І. Франко писав:

Я декадент? Се новина для мене.
Ти взяв один з мого життя момент,
І слово темне підшукав та вчене,
І Русі возвістив: «Ось декадент»!
Що в моїй пісні біль, і жаль, і туга —
Се лиш тому, що склалось так життя.
Та є в ній, брате мій, ще нуга друга:
Надія, воля, радісне чуття.

Який я декадент? Я син народа,
Що в гору йде, хоч був запертий в лях,
Мій поклик: праця, щастя і свобода,
Я є мужик, пролог, не опілог.

(«Декадент»)

Сумні мотиви ми зустрічаємо і в збірках «Мій Ізмагд», і «З днів журби», і «Semper tigo», але основний тон їх бадьорий. Поет дає в них відсіч не тільки своїм зовнішнім ворогам, а й внутрішнім — власним сумнівам. Основна маса віршів, уміщених у цих збірках, — це пристрасна сповідь поета, відгуки на важливі суспільно-політичні події й класову боротьбу того часу. Із сторінок цих книг постає благородний образ великого поета-патріота. Відповідаючи «народовцям» на їх обвинувачення в непатріотизмі й розвінчуючи фальшивий «патріотизм» націоналіста Ю. Романчука, І. Франко писав:

Ти, брате, любиш Русь,
За те, що гарно вбрана,—
Я ж не люблю, як раб
Не любить свого пана.
Бо твій патріотизм —
Празнична одежина,

А мій — то труд важкий,
Гарячка невдержима.
Ти любиш в ній князів,
Гетьманя, панування,—
Мене ж болить її
Відвічне страждання.

(«Сідоглавому»)

У кінці 90-х — на початку 900-х рр. на Україні почала розростатися декадентська література. І. Франко виступив на рішучий бій проти неї. В статті «З поля науки і літератури» він назвав такі найнегативніші риси цієї течії: аполітичність, відсутність почуття громадського обов'язку, крайній індивідуалізм і надмірно хвороблива подразливість письменників-декадентів.

Добре розуміючи реакційну суть декадентства, Франко вимагав рішучої боротьби з цією шкідливою модою. «Не спускаймося на те, — писав він, — що, мовляв, отсей, по нашій думці, шкідливий напрям швидко й сам себе пережиє і провалиться. Обов'язок усякої національної літератури і кожного писателя та критика, свідомого своєї мети — реагувати проти шкідливої моди, поборювати її властивими йому літературними способами».

Підаючи гострій критиці творчість українських декадентів Пачовського, Луцького та ін., Франко засуджував їх індивідуалізм, містику, аполітизм, невіру в людський розум, песимізм та їх рабське схиляння перед західноєвропейським декадансом. Всупереч твердженням декадентів, Франко заявляв, що «...поезія — слуга життєвих потреб, слуга того вищого ідейного порядку, що веде людей до поступу, до поправи їх долі». У відповідь на «Маніфест» М. Вороного, в якому захищалась ідея «чистого мистецтва», І. Франко в поемі «Лісова ідилія» висловив свій погляд на роль поезії:

Сучасна пісня — не перина,
Не гошпiтальнее лежання,—
Вона вся пристрасть і бажання,
І вся вогонь і вся тривога,
Вся боротьба і вся дорога.
Шукання, дослід і погоні
До мет, що мчать по небосклоні.

Слова І. Франка про декадентську літературу не втратили своєї актуальності і в наші дні. Сучасна література буржуазного Заходу в основній своїй масі деградує все

більше й більше. Цілковитий відрив від дійсності, містика, опошлення найкращих людських почуттів, хворобливе копирсання в темних закутках людської душі — ось що характеризує і сьогоднішню декадентську літературу.

На початку ХХ ст. І. Франко з ентузіазмом зустрів перші подихи революційної грози, яка от-от мала спалахнути в Росії. У вірші «Конквістадори», написаному влітку 1904 р., поет закликає до рішучих революційних дій:

Або смерть, або перемога! —
Се наш оклик боєвий!
До відважних світ належить.
К чорту боязнь навісиу!
Кров і труд ось тут здвигне нам
Нову, кращу вітчину!

Коли розгорілося полум'я революції 1905 року, І. Франко на противагу «народовським» діячам, які галасували про те, що це бунт п'яного натовпу злидарів, всім серцем, всією душею був на боці повсталих. Великою і радісною подією, весняною порою, коли ламається лід абсолютизму і деспотизму, називав він Першу російську революцію і закликав передову молодь стати в лави борців за щастя трудящих. Першого травня 1905 р. у Львові відбувся багатотисячний робітничий мітинг, на якому робітники гаряче вітали революцію в Росії. І. Франко взяв активну участь у цьому мітингу.

Революція 1905 р. викликала небувале творче піднесення І. Франка. Відгуком на неї була поема «Мойсей», яка прозвучала як гімн революційним борцям. В образі біблійського пророка Мойсея поет змалював образ вождя, який всі свої сили віддає рідному народові в його боротьбі з ворогами:

Все, що мав у життю, він віддав
Для одної ідеї,
І горів, і яснів, і страждав,
І трудився для неї.

Із неволі в Міцраїм свій люд
Вирвав він наче буря,
І на волю спровадив рабів
Із тіснин передмур'я.

Всім своїм серцем, всією душею І. Франко бажав зволення рідному народові:

Народе мій, замучений, розбитий...
Твоїм будущим душу я тривожу,

І. Франко. Фото 1913 р.

Від сорому, який нападків пізних
Палитиме, засути я не можу.

.....
Та прийде час, і ти огнстим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Трусиєш Кавказ, вперешся Бескидом,
Покотиш Чорним морем гоміи волі,
І глянеш, як хазяїн домовний
По своїй хаті і по своїм полі.
(«Мойсей»)

Навіть після поразки революції 1905 року І. Франко у вірші «Сійте більш» висловив тверду віру в те, що перемога реакційних сил буде тимчасовою, що скоро знову гряне революція:

Посіяли трішки — та й страшно:
Чи зійде?.. Чи ще присівати?
Та сійте ж! — минає посуха —
Не дурно ж тим хмарам снувати...
Не дурно ж так дощиком пахне...
Он хмара згущується чорна,
Край неба весь скоро обгорне...
От блискавка блсне і грім як не трахне!

У 1906 р. у зв'язку з п'ятдесятиріччям з дня народження І. Франка Харківський університет присвоїв йому почесне звання доктора російської словесності, а в 1907 р. група прогресивних російських учених висунула його кандидатуру для обрання в академіки Російської Академії наук. Але реакція не допустила його в Академію. І. Франко — революціонер, палкий захисник народних мас, був небажаним серед академіків.

Повне злигоднів, непосильної праці життя, сидіння в тюрмах надломили здоров'я І. Франка. Він захворів важким розладом нервової системи. Лікування не дало бажаних наслідків, навпаки, хвороба ще більше прогресувала. І це спричинилося до паралічу обох рук. Але, незважаючи на хворобу, він продовжує працювати. Коли не сила була уже тримати перо, поет диктує твори старшому синові, а потім секретареві. В цей час він головним чином пише наукові праці, обробляє написане раніше, складає нові вірші, перекладає.

Уже зовсім хворим зустрів І. Франко влітку 1913 р. 40-літній ювілей своєї літературної і громадсько-політичної діяльності, який урочисто відсвяткували трудящі Галичини, прогресивні діячі України і Росії.

Слава Каменяра вийшла далеко за межі слов'янського світу. І це й не дивно. Адже І. Франко — найбільша на Україні після Т. Шевченка постать. Він був видатним письменником, войовничим гуманістом, революціонером-демократом, ученим-мислителем.

Як і його великий попередник Т. Шевченко, І. Франко в своїх поетичних, прозових і драматичних творах був глибоким новатором, письменником, що проклав нові шляхи в мистецтві рідного слова.

Творчі здобутки І. Франка були новим, якісно вищим етапом у розвитку прогресивної української літератури.

Взимку 1914—1915 рр. Франко важко захворів на плеврит. Демократична молодь Галичини, трудящі, вчені і письменники України й Росії морально підтримували поета, допомагали й матеріально. Проте і в таких важких умовах І. Франко продовжував працювати. Нового він майже нічого не писав (крім деяких віршів), а обробляв і редагував свої твори, написані раніше. В листі до поетеси Уляни Кравченко в січні 1916 р. він писав: «Я отсе вже майже рік, окрім каліцтва обох рук, хворюю на тяжку внутрішню слабкість, котра за той час неймовірно ослабила й висушила мене, і бували такі дні й цілі тижні, що я не міг без болю та душності ані лежати, ані сидіти, ані ходити... Проте не опускає мене твердість та ясність ума, добрий гумор та охота до праці».

Відчуваючи близький кінець, Франко в березні 1916 року написав свій заповіт, а 28 травня того ж року великого Каменяра не стало.

ЗА ДРУЖБУ Й БРАТЕРСТВО НАРОДІВ

Іван Франко був полум'яним патріотом своєї батьківщини. Кожен рядок його художніх творів, публіцистичних і наукових праць перейнятий синівською любов'ю до України, до її народу, якому ще з юнацьких літ письменник поклявся присвятити все своє життя. Виступаючи в 1898 р. на ювілейному вечорі, присвяченому 25-річчю його творчості, І. Франко сказав: «Яко син селянина, вигодуваний твердим мужицьким хлібом, я почував себе до обов'язку віддати працю свого життя тому простому народові».

І. Франко був переконаним інтернаціоналістом, палким поборником дружби народів. Почуття любові до інших народів, повага до їх національних традицій, культури проходить наскрізним мотивом через усю творчість і громадсько-політичну діяльність видатного поета. У вірші «Моя любов», роздумуючи над долею свого народу, України, І. Франко запитує:

І чи ж перечить ся любов
Тій другій і святій любови
До всіх, що лють свій піт і кров,
До всіх, котрих гнетуть окупи?

І сам собі відповідає:

Ні, хто не любить всіх братів,
Як сонце боже всіх зарівно,
Той щиро полюбить не вмів
Тебе, кохана Україно!

З особливою любов'ю і пошаною ставився І. Франко до великого російського народу, його культури.

Українські буржуазні націоналісти в своїх численних виданнях і в прилюдних виступах вороже ставилися до російського народу, його культури, змішуючи в одну купу і російських трудящих і російський царизм з його чиновниками і жандармами. Отруйне вістря їхньої пропаганди було спрямоване проти братерської єдності російського і українського народів. Галицькі «народовці» із шкіри пнули, аби довести на догоду австро-угорським правителям, що український народ нічого спільного не має з російським народом, вони відстоювали облудну «теорію» безкласовості української нації, відрубності української культури. Ненавидячи російський народ і його культуру, українські буржуазні націоналісти намагалися спрямувати розвиток української культури і літератури в русло західноєвропейської, зокрема австро-угорської буржуазної культури.

Ще 23-літнім юнаком І. Франко різко виступив проти цих тенденцій у статті «Література, її завдання і найважливіші цілі». Відповідаючи І. Нечую-Левицькому, який у статті «Сьогочасне літературне прямування» провів знак рівності між російським царизмом і прогресивною російською літературою, він писав: «Розуміється, держава московська, її жандарми та чиновники і їх гніт на всяку свобідну думку — одно діло, а література російська з Гоголями, Белінськими, Тургеневими, Добролюбовими, Пи-

сарєвими, Щаповими, Решетніковими та Некрасовими — зовсім друге діло».

З гімназійної лави у Франка зародилася любов до передової російської літератури, і ця любов була незмінним супутником протягом всього його життя. Твори О. Пушкіна, М. Чернишевського, В. Белінського, М. Добролюбова, М. Гоголя, О. Островського, М. Некрасова, М. Салтикова-Щедріна, Л. Толстого, І. Тургенева та інших російських письменників були для нього невичерпним джерелом знання народного життя, передових революційних ідей. Про те, як пильно і глибоко студіював молодий І. Франко твори кращих представників російської літератури, свідчить такий факт. Під час арешту в 1877 р. поліція знайшла у нього «Минуле і думи» О. Герцена, «Ознаки часу» М. Салтикова-Щедріна, «Свої люди — поквітаємось» О. Островського, твори І. Крилова, М. Помяловського, О. Писемського, окремі номери журналів «Вестник Европы», «Отечественные записки», «Знание».

Твори передових російських письменників І. Франко цінив за їх демократичний дух, любов до трудящої людини. У статті «Формальний і реальний націоналізм» він писав: «Якщо твори літератур європейських нам подобались, порушували наш смак естетичний і нашу фантазію, то твори росіяні мучили нас, порушували наше сумління, будили в нас чоловіка, будили любов до бідних та покривджених».

Про любов І. Франка до російської літератури свідчать і його численні переклади творів О. Пушкіна, М. Гоголя, М. Некрасова, М. Чернишевського, М. Салтикова-Щедріна та ін., а також статті, рецензії, розвідки про письменників російського народу. В умовах економічно і культурно відсталої Галичини така популяризація І. Франком кращих здобутків російської прогресивної літератури була великим громадянським подвигом, неопієним вкладом у благоденство справу зміцнення братерської дружби між українським і російським народами.

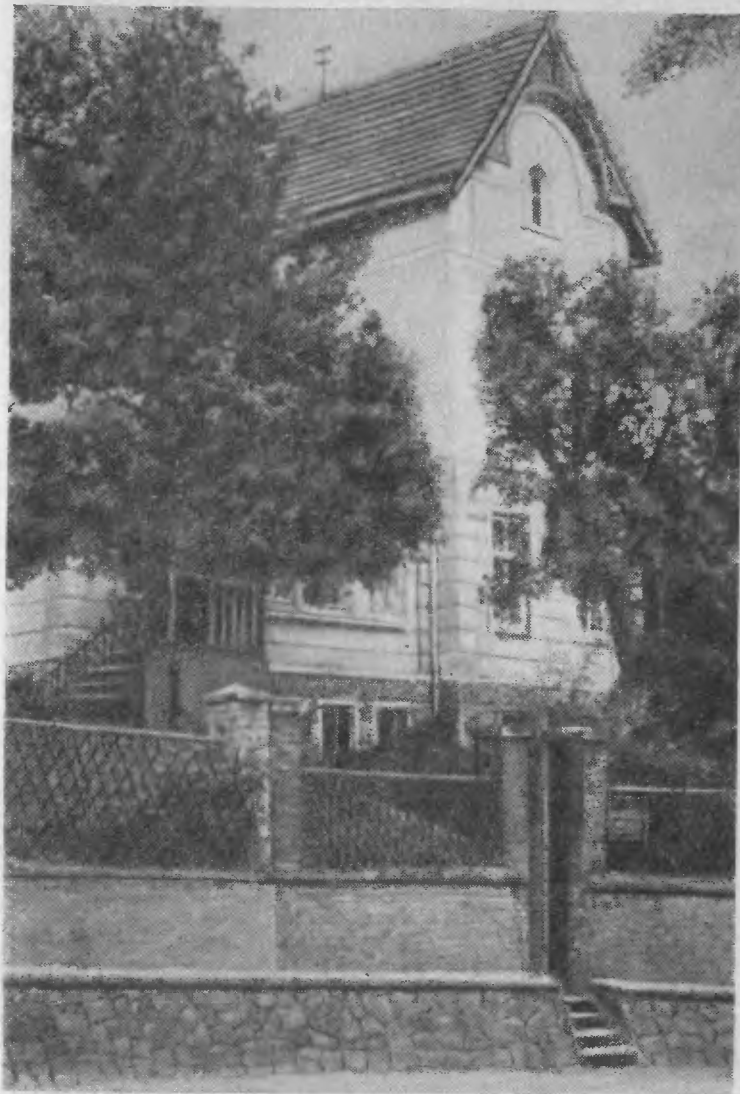
Протягом усієї своєї діяльності І. Франко був поборником дружби народів. Всупереч українським буржуазним націоналістам, які робили все, щоб посіяти ворожнечу між українським і російським народами, поет-патріот постійно орієнтувався на здобутки великої російської культури, підтримував визвольні прагнення російської інтелігенції. У 1905 році в статті «Щирість тону і щирість переконань»,

спростовуючи наклепи «москвофілів», зокрема Мончаловського і Дудикевича, нібито всі галицькі українці ненавидять російський народ і його культуру, він писав, звертаючись до передової галицької молоді: «...не вірте, молоді русофіли, своїм духовним батькам д. Мончаловському та д-ру Дудикевичу... що ми, галицькі українці, тим тільки й дишемо й живемо, що «ненавистю ко всему русскому». Не вірте їм у тім пункті, бо се свідомо брехня. Ми всі русофіли, чуєте, повторюю ще раз: ми всі русофіли. Ми любимо великоруський народ і бажаємо йому всякого добра, любимо й виучуємо його мову і читаємо в тій мові певно не менше, а може й більше від вас... І російських письменників, великих світочів у духовнім царстві, ми знаємо й любимо... Ми чуємо себе солідарними з найкращими синами російського народу, і се міцна, тривка і світла основа нашого русофільства».

І. Франко та його однодумці намагалися подавати російському народові допомогу в його боротьбі проти царизму. В передмові до листка-додатка при журналі «Народ» І. Франко і М. Павлик писали, визначаючи завдання цього листка: «Служение делу свободы в России мы считаем своей прямой обязанностью как русско-украинских патриотов и радикалов, так как по нашему глубокому убеждению свобода и успешное национальное и культурное развитие нашей русско-украинской нации прямо зависимы и неразрывно связаны со свободой и прогрессом всей остальной России».

Письменник боляче переживав розчленування України державними кордонами і все життя мріяв про її возз'єднання. У статті «Теперішня хвиля і русини» він писав: «Найтяжча рана, котра тепер обезсилює нас тут в Галичині,—се розчленування нашої землі і нашого народу і цілковита відірваність наша від величезної маси братів наших за кордоном. Чи ся рана не може бути загоєна? Раз тільки лиш ослабне розділяючий нас кордон, і ми зовсім іншими очима змогли б глядіти на світ і на людей, тоді ми сміло змогли б вважатися народом, великим і свідомим своєї сили організмом».

Живучи в Галичині, І. Франко, цілком зрозуміло, мав тісні контакти з польським народом, його інтелігенцією. Польська шляхта пригноблювала українське населення Галичини, ставилась до нього з презирством і зневагою, вважаючи його людьми якоїсь другої категорії, бидлом,

Будинок-музей І. Франка у Львові. Письменник жив у ньому з початку 1900 р.

хлопами. І. Франко добре розумів, що польський трудовий народ сповнений найкращих почуттів до своїх братів — українських робітників і селян. Викриваючи польську шляхту, поміщиків, капіталістів, він разом з тим з великою симпатією ставився до польського народу, його прогресивних діячів. У нього була міцна дружба з польськими робітниками, інтелігентами — соціалістами, передовими письменниками. У вірші «Ляхам» І. Франко закликав польських трудящих:

Братаймося, ляше, та широ,
Громадою, ділом і миром.
Братаймось, як з рівними рівні,
А не як пани і піддані!
Користі най в'яжуть нас спільні,
А не пересуди погані.

І. Франко вважав, що польські й українські трудящі повинні спільними силами боротися проти своїх спільних ворогів — поміщиків і капіталістів за своє визволення від гніту й експлуатації. Виступаючи в 1893 р. у Кракові на вічі польських селян, І. Франко говорив, що «інтереси мужика руського (тобто українського.— П. Л.) і польського однакові і, тільки взявшись разом за руки, обопільні організації мужицькі можуть довести до переміни теперішніх порядків».

Українські буржуазні націоналісти багато говорили і писали про «згоду з поляками», маючи при цьому на увазі польських панів, шляхту. І. Франко відкидав такий компроміс, справедливо зазначаючи, що це було б «підданням, похиленням ший в ярмо». А тому спілкування повинно відбуватися не з шляхтою, а «правдиве братерство між свідомими своїх спільних цілей і своїх доріг братами» — трудящим народом, передовою інтелігенцією.

Поет був палким пропагандистом дружби українського народу з іншими слов'янськими народами — чехами, словаками, болгарами, сербами, хорватами, черногорцями. У своїх статтях він не раз писав про тяжке становище, щиро уболівав за їхню долю, звертався з закликами подати їм допомогу в їх боротьбі:

Подайте руку угнетеним
І поміч братньою братам,
Потіху в гору всім нужденним,
Оружжя, свободи борцям!

Радянські діячі культури на могилі І. Франка. Фото 1944 р.

З великою повагою ставився великий поет-Каменяр і до інших народів. У написаній ним 1896 р. спільно з В. Гнатюком відозві «І ми в Європі» говорилося про угорців: «Ми не вороги мадьярської нації. Ми високо цінімо її енергію в боротьбі за свої права, її героїство в тяжких для неї хвилях; ми шануємо її заслужених мужів, її талановитих писателів, поетів і політиків, бо знаємо, що вони ніколи не були ворогами слабих, гнобителями пригноблених, не були прихильниками здирства, отемнювання і деморалізації...»

У таких творах, як «На дні», «Сурка», «Жидівські мелодії», «До світла» та інші, І. Франко з глибокою симпатією змалював образи представників єврейської бідноти, розкрив її високі моральні якості, притаманні трудящим, незалежно від їх національного походження. В той час, коли українські буржуазні націоналісти розпалювали антисемітизм, твердили, що всі євреї — експлуататори, І. Франко і своїми художніми творами і в своїх статтях, наприклад «Семітизм і антисемітизм у Галичині», переконливо доводив, що серед євреїв, як і серед всякої іншої нації, є експлуататори і експлуатовані; однаково гостро виступав як проти сіонізму, так і проти антисемітизму.

Гідну подиву титанічну роботу щодо культурного зближення народів зробив І. Франко своїми перекладами творів з інших літератур на українську мову, які він влучно назвав золотими мостами, що зв'язують між собою народи, відкривають можливості для їхнього взаємопізнання, культурного взаємозбагачення. І. Франко зробив багато перекладів всесвітньовідомих творів західноєвропейської та інших літератур світу. Від індійської «Махабхарати» до творів його сучасників — такий широчезний діапазон перекладацької творчості поета. І цим він вніс неоціненний вклад у скарбницю української культури, у благородну справу зближення народів.

Симпатії до інших народів були кровними і органічними для І. Франка — письменника-інтернаціоналіста, прихильника ідей марксизму, об'єднання робітників усіх країн для спільної боротьби за свої життєві права.

Ще в молодості у статтях, що друкувалися в газеті «Праця», І. Франко писав, що доля робітників різних країн і різних націй однакова, бо вони терплять однаковий капіталістичний гніт; отже, вони повинні об'єднуватись для боротьби проти цього гніту.

Піонери покладають квіти на могилу І. Франка. Фото 1956 р.

У статті «Чи ми хоч тепер прокинемось?» І. Франко підкреслював необхідність створення також і в Галичині інтернаціональної партії, «до котрої би із застереженням і забезпеченням всіх відрубних національних інтересів, а для спільної боротьби в ділах правнополітичних і суспільних мусіли б приступити всі робочі люди із русинів, із поляків, із євреїв, із німців, замешкуючих східну Галичину».

І. Франко завжди у своїх художніх творах, публіцистичних і наукових статтях пристрасно відстоював дружбу народів, викривав паліїв війни, гнівно картав тих, хто

намагався посягти ворожнечу між народами, хто надавав перевагу тій або іншій нації, хто під ширмою різних націо-налістичних теорій пригноблював інші народи. Великий Каменяр писав: «Нація, котра в ім'я чи то державних, чи яких інших інтересів гнобить, душить та спиняє в свободнім розвою другу націю, копле гріб сама собі і тій державі, якій нібито має служити те гноблення».

І. Франко був переконаним інтернаціоналістом, щирим другом трудящих усіх націй і всіх народів. Дуже добре про це сказав у своєму рефераті про І. Франка М. Коцюбинський: «У нього нема шовінізму, люди діляться на два табори: на кривдників, проти яких він гострить, як меч, своє слово, і покривджених, яким він віддає своє серце».

Мрії І. Франка про дружбу народів, про братерство нове здійснилися в нашій країні. Велика Жовтнева соціалістична революція доценту знесла расові і національні бар'єри, які існували між народами в царській Росії. Як рідні брати, народи Радянського Союзу монолітною сім'єю йдуть до вершини світлого майбутнього — комунізму. І в одному строю з ними — народи братніх соціалістичних країн.

Але ще залишаються у світі насильство і расова дискримінація, яку розпалюють імперіалістичні хижакі. Ще обливаються потом у темних підземеллях негри — гірники на каторзі Фервурда, ще поливають своїми сльозами родючі землі негри Африки і мулати Бразилії й Австралії, тисячами помирають від голоду і хвороб індіюці в країнах Латинської Америки, ледве животіє у своїх трупцях негритянське населення «демократичної» імперії дяді Сема.

І натхненні заклики великого поета-Каменяра лупати гранітну скелю соціальної несправедливості і гніту, рвати кайдани рабства, його полум'яні слова про дружбу між народами голосно лунають і тепер над світом, знаходячи відгук особливо там, де ще панують визиск, темрява і насильство.

І. Франко, вдивляючись гострим орлиним зором у майбутнє, бачив, як на обрії густішають хмари, що несуть у собі велетенські заряди революційного грому. І Франкове пророцтво про благодатну весняну грозу, що «людськість мов красна весна обновить», нині збувається.

Вогняні стріли цього грому смертельно вражають колонізаторів на просторах Південного В'єтнаму і в лісах Мозамбіку, в гарячих пісках Аравійського півострова і в

тропічних зарослях Лаосу. Ніби живий встає зараз Франко і бачить, як буйно проростають зерна його поезії, що він їх щедрою рукою розсипав багато років тому назад.

Огненним приском і зараз ще сиплються гнівні Франкові слова на голови українських буржуазних націоналістів, що з кайновою печаттю на чолі, до хрипоті кричать з чужих підворіть про свою месіанську роль щодо українського народу, який викинув їх геть на смітник історії.

І хай українські буржуазні націоналісти, які давно душею і тілом продалися імперіалістичним акулам, на сторінках своїх «розвідок» і часописів пишуть про те, що І. Франко нібито був українським націоналістом, вороже ставився до російського народу, все своє життя, мовляв, боровся за якусь українську національну ідею, звичайно, в буржуазно-націоналістичному розумінні. Але їм ніхто не повірить!

Як не закрити їм своїми кістлявими, обагненими кров'ю долонями сонця, так не накинути їм тінь на великого Каменяра, який все своє благородне, звитяжне життя боровся проти цієї націоналістичної погані.

Справедливо про І. Франка писав М. Рильський: «Не нинішнім нащадкам різних Огоновських, Романчуків, Барвінських належить Франко, а радянському народові, єдиному законному спадкоємцеві його геніальної спадщини. Син Яця-ковалю, «Вічний революціонер», труженик, борець, поет — Іван Франко з нами, серед нас, він наш сучасник, супутник і друг».

ЛІТЕРАТУРА

- Кирилюк Є. П., Іван Франко, К., Держполітвидав України, 1956.
Білецький О. І., Бас І. І., Кисельов О. І., Іван Франко. Життя і творчість, К., Вид-во АН УРСР, 1956.
Колесник П. Й., Син народу, К., Держлітвидав України, 1957.
Колесник П. Й., Іван Франко, К., «Дніпро», 1964.
Возняк С., Іван Франко — поборник дружби народів, К., «Знання», 1961.
-

ЗМІСТ

	Стор.
Син коваля	8
На порозі великого життя	14
Лиш боротись — значить жити!	21
На вершинах творчості	30
За дружбу й братерство народів	51
Література	62

Афанасий Павлович Лысюк,
Певец братства нового
(На українском языке)

Відповідальний редактор
доктор філол. наук *М. П. Пивоваров*
Редактор *М. К. Хлівецька*
Художньо-технічний редактор *І. А. Биченко*
Коректор *С. І. Клець*

Здано до набору 26. III 1966 р. Підписано до друку 20. IV 1966 р. Формат 84×108^{1/32}. Фіз.-друк. арк. 2,0. Ум.-друк. арк. 3,36. Обл.-вид. арк. 3,37. Папір друк. № 2. БФ 04686. Зам. 448. Тираж 40100. Ціна 12 коп. Т. П. — 1966 — поз. 51.

Товариство «Знання» Української РСР, Київ, вул. К Лібкнехта, 1.

Видавництво і комбінат друку «Радянська Україна»,
Київ, вул. Андрі Барбюса, 51/2.